

Spomienky na počiatky môjho zapojenia do hnutia za práva Rómov²

Anna Koptová v roku 1995 | Súkromný archív autorky

Väčšina ľudí pozná Annu Koptovú ako prvú rómsku političku, ktorá ako poslankyňa zasadla po revolúcii v slovenskom parlamente. Dosiabla oficiálne uznanie Rómov ako národnostnej menšiny, v roku 1991 bol schválený jej návrh na zriadenie nultých ročníkov základných škôl a vznik profesionálneho rómskeho divadla Romathan, pod jej vedením sa začína vydávať prvý rómsky týždenník Romano lil. Na podnet dobrovoľníkov z divadla Romathan vznikla Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj, ktorú od roku 1997 Anna Koptová vedie. V rámci tejto činnosti pomáhala vytvoriť tiež koncepciu výchovy, vzdelávania a kultúrneho rozvoja Rómov na Slovensku, ktorá vyústila do založenia Strednej umeleckej školy, Súkromného gymnázia a Súkromnej základnej školy v Košiciach. V nadácii pod jej vedením fungovala šesť rokov Kancelária právnej ochrany

etnických menšín, vydala publikácie Biela kniha s desiatkami prípadov porušenia ľudských a občianskych práv Rómov. Dva prípady sa dostali až na Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu. Anna Koptová sa významnou mierou podieľa aj na rozvoji rómskeho jazyka a literatúry. Okrem vlastnej tvorby (jej tri básne vyšli v roku 1990 v zbierke poézie Kale ruži pripravenej Milenou Hübschmannovou) a prekladov do rómčiny (napríklad divadelné predstavenia Romathanu Krvavá svadba, Cigáni idú do neba či zbierka básní Milana Rúfusa Nové modlitbičky) sa podieľala na štandardizácii rómskeho jazyka pod záštitou vlády SR a vydaní viacerých lingvistických publikácií ako sú pravidlá rómskeho jazyka, učebnica rómčiny pre základné a stredné školy, slovensko-rómsky a rómsko-slovenský slovník.

1 Anna Koptová v súčasnej dobe pôsobí v Nadácii Dobrá rómska víla Kesaj. E-mail: nadaciakesaj@gmail.com

2 Ako citovať: Koptová, A. 2024. Spomienky na počiatky môjho zapojenia do hnutia za práva Rómov. *Romano džaniben* 31 (2): 101–134.

Je držiteľkou medzinárodnej ceny Šaip Jusufa za celoživotné dielo v oblasti rómskeho jazyka a kultúry, ktorú dostala v roku 2013 v Belehrade pri príležitosti vyhlásenia medzinárodného dňa rómskeho jazyka a v roku 2023 jej bolo prezidentkou Zuzanou Čaputovou udelené štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra II. triedy za mimoriadne zásluhy o ľudské práva a slobody a ich ochranu.

Cesta Anny Koptovej, rodenej Klempárovej, k politickej angažovanosti a záujmu o národnostnú emancipáciu Rómov však začala už na začiatku sedemdesiatych rokov, kedy študovala na Katedre novinárstva FF UK v Bratislave a stala sa členkou Slovenského zväzu mládeže. Vďaka svojim aktivitám a tiež povesti svojho otca, primáša folklórneho súboru Magura, spoznala ďalšie osobnosti, medzi nimi aj Elenu Lackovú či Milenu Hübschmannovú. Už ako vyštudovaná novinárka sa potom zúčastnila v roku 1978 druhého Svetového kongresu Rómov v Ženeve, na ktorý ju pozval rómsky lekár a v tej dobe prezident Medzinárodnej rómskej únie (IRU), Ján Cibula. Tieto historické súvislosti, ako aj silné rodinné zázemie zásadným spôsobom formovali život a verejné pôsobenie Anny Koptovej pred i po roku 1989 až do súčasnosti. Pretože jej pôsobeniu od deväťdesiatych rokov bolo v médiách venované viac pozornosti, poprosili sme pani Koptovú o jej vlastnú reflexiu obdobia prežitého v socialistickej Československu.

Anna Koptová sa narodila v Slovenskej Vsi, v malej dedinke neďaleko podtatranského mestečka Kežmarok, od sedemdesiatych rokov žije v Košiciach.

Trocha rodinnej histórie

Niekedy v dvadsiatych rokoch 20. storočia sa otec mojej mamy Alexander Dunka bez vedomia a súhlasu richtára dediny potajme dohodol s miestnym gazdom na odkúpení jeho rodinného domu, a tento malý figel mu umožnil stať sa oficiálnym občanom obce. Nakoniec, diskusia o tom, či dedo nemal aj iné ako rómske gény, neprestáva dodnes. Totiž nielen Rómovia, ale aj dedinčania, ho oslovovali vždy ako „gadžo“, nikdy nie inak. Možno aj preto, že mal svetlú pleť a modré oči. Starí rodičia v Slovenskej Vsi, a potom neskôr aj v neďalekej dedine Výborná, bývali v priestranných gazdovských domoch, s pamätnými „rozprávkovými“ obrovskými pecami, na ktorých sa dalo spať. Pamätám si aj veľké záhrady plné ovocných stromov a tiež hydinu a domáce zvieratá, ktoré dedo s babkou chovali. Starí rodičia spolu s mojou mamou dlhé roky slúžili, či skôr sa starali o domácnosť a hospodárstvo rodiny Badányiovcov s dávnymi šľachtickými koreňmi, ktorá žila v miestnom kaštieli. Keď si moja mama brala môjho otca (oficiálne v júli 1944), jeden z posledných potomkov tohto šľachtického rodu jej daroval svadobné veno – okrem oblečenia, dekoratívnych postelných prikrývok, ozdobných lúčok, nábytku aj množstvo iných vecí, ktoré sa v našej rodine potom roky opatrovali a zachovávali. To sme už bývali v Kežmarku. Vzďialení príslušníci tejto rodiny, ktorí zostali žiť v Slovenskej Vsi aj po roku 1948, na moju mamu nezabúdali. Zväz nás navštívili, keď prichádzali do mesta si vybaviť nejaké vlastné veci. To

sa vtedy u nás len pošuškávalo: „*E Badanka avlas k'amende, la daba bešel andre kuchňa.*“ Vedeli sme, že vtedy ich nemáme v ich debate vyrušovať.

Rodina Klempárovcov v dedine Veľká Lesná, odkiaľ pochádza môj otec Gustáv, tiež mala status rodiny, ktorá udržiava dobré a korektné vzťahy nielen s uznávanými autoritami obce (starosta, notár, farár, krčmár) ale aj so susedmi a ostatnými dedinčanmi. Bez týchto muzikantov sa v širokom okolí a na všetkých sociálnych úrovniach nezaobišla žiadna zábava, svadba alebo iná spoločenská, či cirkevná udalosť. Starý otec, Lazar Klempár, sa do histórie tejto dediny v päťdesiatych rokoch zapísal aj ako sponzor, keď venoval peniaze na výstavbu dedinskej krčmy. Štedrý čin môjho deda si do nedávnej minulosti živo pripomínali aj najstarší miestni obyvatelia, ako sa o tom presvedčili moja sestra Rozália a brat Vojtech pri jednej z návštev.

Všetky domce v dedine boli drevené, a hoci vraj ten dedov a tiež dom mojich rodičov patrili podľa pamäti mojej najstaršej sestry Terézie (narodila sa v roku

Anna Koptová (Klempárová) so staršími sestrami Teréziou a Margitou | Slovenská Ves, okolo roku 1957 | Súkromný archív autorky

1944) medzi najväčšie a najkrajšie, môj otec sa rozhodol postaviť pre rozrastajúcu sa rodinu murovaný dom, prvý taký v dedine. Spoločenský status Klempárovcov v tejto dedine bol nadštandardný. Na konci päťdesiatych rokov otca ale oslovili funkcionári z kežmarského podniku Tatraľan, ktorí ho poznali ako vychýreného znalca a interpreta goralskej muziky, s ponukou, aby viedol ľudovú hudbu folklórneho súboru Magura. Pamätám si, že v deň, keď sme už všetci sedeli v autobuse na ceste do Kežmarku – v októbri 1959, mala som vtedy skoro šesť rokov – dedinčania stáli vonku, lúčili sa s nami a viacerí aj plakali.

O tom, čo sa dialo počas druhej svetovej vojny, by vedel rozprávať môj otec. O svojich zážitkoch hovorieval počas večerných seáns, keď k nám v šesťdesiatych až sedemdesiatych rokoch v Kežmarku prichádzali príbuzní hlavne z otcovej strany a počas dlhých večerov sa pripomínali všelijaké príbehy.

V širokej rodine sa vie o tom, že môj otec behom vojny rukoval ako vojak, a to dvakrát. Prvýkrát v roku 1943 pri povinnom odvode, druhýkrát na začiatku jari 1945, keď rukoval za svojho mladšieho brata, ktorého odvádzali na front napriek tomu, že bol vážne chorý. Otec nedovolil, aby chorého brata odviekli a tak išiel na front sám. Našťastie sa vrátil živý. Pomáhal nielen ako vojak ale aj ako partizánska spojka. Informoval partizánske skupiny o pohybe nemeckých vojsk. Otec bol okrem iného aj dobrým lyžiarom. Zimy v oblasti Spiša a Zamaguria, kde rodiny mojich rodičov žili, zvyčajne trvali dlhšie, boli studené a plné snehu. Podľa rozprávania mojej najstaršej sestry si otec sám zhotovil lyže a naučil sa lyžovať. V čase, keď verejná doprava takmer neexistovala, to bola jednoducho nutnosť. Túto zručnosť využíval, keď sa potreboval dostať napríklad z Veľkej Lesnej do Slovenskej Vsi, či kdekoľvek inde, využil ju aj počas vojny. Raz v zime, keď smeroval na lyžiach k partizánom do okolia ružomerských hôr, boli nemeckí vojaci rýchlejší: zajali partizánov a medzi nimi aj môjho otca. Postrieľali ich. Otca zachránili len padajúce mŕtve telá, ktoré ho celkom prikryli.

Dedo z matkinej strany spomínal na chvíle, keď Nemci prišli do dediny (Slovenská Ves, Výborná) a na to, ako Rómovia utekali pred nimi do neďalekých lesov. V panike nikto si nespomenul na moju najstaršiu sestru, ktorá zostala ležať v kolíske. Bolo veľkým rizikom vrátiť sa po ňu do rozstrieľaného domu. Dedo však neváhal. Vrátil sa a ani nie ročné dieťa zachránil.

Po skončení vojny noví miestni funkcionári otca zaangažovali ako sudcu z ľudu. Túto dobrovoľnú a čestnú funkciu vykonával v meste Spišská Stará Ves, ktorá bola centrom Zamaguria, teda oblasti, kde rodina môjho otca žila. Naďalej, teda aj po vojne však rodinu živila predovšetkým muzika.

Škola bola mojím druhým domovom, študovali sme všetci

Moje spomienky z detstva začínajú byť jasnejšie až z obdobia, keď sme sa presťahovali do Kežmarku a keď som vzápätí nastúpila do základnej školy. Pochádzam z početnej rodiny. Mám, mala som, 8 ďalších súrodencov. Moji rodičia vedeli, že vzdelanie nám otvorí cestu k lepšiemu životu, preto sa snažili, aby nám nič nechýbalo.

Potom, ako sme sa v októbri 1959 presťahovali do Kežmarku, podnik Tatraľan, zameraný na spracovanie ľanu, otca zamestnal ako robotníka. Z platu vedúceho ľudovej hudby folklórneho súboru Magura by rodinu neuživil, nuž v Tatraľane ho zamestnali ako človeka, ktorý

robil všetko, čo akurát bolo potrebné urobiť, premiestniť, opraviť. Takže o šiestej ráno nastupoval do roboty, okolo tretej poobede prišiel domov a pravidelne trikrát týždenne od 19. do 22. hodiny chodil do Magury na nácviky. Mama sa starala o rodinu a neskôr okolo rokov 1962 – 1963 tiež začala pracovať ako robotníčka v Tatraľane pri spracovaní ľanu. Pamätám sa na časy, keď som ľutovala svojich najmladších súrodencov Dušana a Darinu, ktorí ráno museli vstávať okolo piatej, lebo rodičia nosili sestru do jasiel a brata do škôlky. V Kežmarku nebolo ľahké hupkom sa prispôbiť mestskému životu, ale pomaly sme začali žiť taký bežný, jednoduchý, neprovokujúci a nekonfliktný život... a ja som sedela na parapete okna v našej obývačke, učila som sa a čítala knihy. Veľa kníh. To, čo bolo v knihách, učebniciach, novinách, to bola pre mňa pravda.

Do prvej triedy som nastúpila o nejaký týždeň neskôr ako ostatní žiaci, takže pre mňa už nemali učebnice. Dali mi len jednu knihu – akúsi čítanku, staršiu učebnicu. Netrápilo ma to, lebo bola plná pekných farebných obrázkov. A navyše tam bola ešte jedna staršia učiteľka, ktorá sa pre mňa stala akoby druhou mamou. Bola to dobrá učiteľka. Vlastne, keď si spomínam na svoje školské časy, vždy sa mi vybaví tváre mojich učiteľov, tých, ktorí mi „videli do žalúdka“, ktorí ma povzbudzovali a pomáhali mi. Moja nová triedna učiteľka z druhého-tretieho ročníka, pani Bajtošová, mi cez veľkú prestávku kládla na lavicu desiatu – vrecúško s domácimi koláčmi. Veľmi som sa hanbila pred ostatnými žiakmi, ale ona mi tie koláče dávala takým spôsobom, aby odvrátila pozornosť ostatných žiakov. Vo štvrtom-piatom ročníku ma iná triedna učiteľka nezabudla vždy pochváliť pred celou triedou. Vždy sa zaujímala o všetko, s čím som bola spojená. Vtedy sme do tried dostávali noviny. Hoci učitelia chceli, aby sme ich čítali a vedeli, čo sa deje doma, čo v zahraničí, nikto okrem mňa ich nečítal. Toto si moja učiteľka všimla a povzbudzovala ma. Už vtedy som veľa čítala. Zaujímali ma informácie. Ako vznikajú, kde vznikajú, prečo vznikajú. A závidela som poštárom, lebo podľa mňa poštári boli prví, kto sa k tým novinám dostali. Neskôr som si uvedomila, že k novinám sa ako prví dostávajú ľudia, ktorí pracujú na pošte, lebo oni ich rozdeľujú poštárom. A potom ešte neskôr som si povedala, že nie, prví, ktorí sa k informáciám dostávajú, sú ľudia, ktorí tie noviny robia. A tak som sa asi v siedmom ročníku spýtala pani triednej učiteľky na akú strednú školu by som sa mala prihlásiť, keď sa chcem stať novinárkou. Učiteľka v tom úžase mi v prvej chvíli nevedela odpovedať, ale neskôr mi poradila, aby som išla na takú strednú školu, ktorá ma najlepšie pripraví na prijímacie pohovory na vysokú školu, teda na novinárstvo. A odvtedy som vedela, čo chcem v živote robiť. Zo všetkého najviac som chcela ísť na vysokú školu. A rodičia a učitelia ma v tom všemožne podporovali.

Aj dnes v duchu ďakujem učiteľovi, ktorý mi na pohovoroch položil otázku po tom, čo mi písomná časť prijímacích skúšok z matematiky nedopadla veľmi

priaznivo: „A prečo chcete študovať na našej škole?“ A ja som mu odpovedala: „Lebo štúdiom na strednej všeobecno-vzdelávacej škole (predchodca dnešného gymnázia) sa najlepšie pripravím na prijímacie skúšky na vysokú školu, na štúdium novinárstva.“ Pozrel sa na mňa, pokýval hlavou a povedal: „Dobre.“ Potom som na tejto škole tri roky bojovala s matematikou, chémiou a fyzikou, lebo v mojom okolí som nenašla nikoho, kto by ma tieto predmety zrozumiteľne doučoval. Šťastena však bola na mojej strane. Maturitná skúška z matematiky mi vyšla nadmieru úspešne. Nakoniec najšťastnejší bol práve učiteľ matematiky – bolo to vysvedčenie aj pre neho. Zdá sa, že stretnúť na ceste životom dobrých, vnímavých, chápacích a empatických ľudí, tak ako sa to podarilo mne až do času skončenia vysokej školy, je akoby ste vyhrali v lotérii prvú cenu. V roku 1972 ma prijali na Katedru novinárstva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Rodičom vždy záležalo na našom vzdelaní. Moja najstaršia sestra Terézia bola hádam prvá Rómka, ak nie na celom Slovensku, tak určite vo Východoslovenskom kraji, ktorá v roku 1960 išla na strednú školu do Levoče a aj ju dokončila. O rok neskôr išiel na konzervatórium do Košíc aj môj najstarší brat Vojtech, úspešne ho absolvoval a stal sa učiteľom hudby v ľudovej škole umenia. Aj môj mladší brat Dušan sa živil, a stále žíví, hudbou. Medzitým, v roku 2007, na Prešovskej univerzite dokončil bakalárske štúdium ako majster odborného výcviku a v roku 2013 získal magisterský titul ukončením štúdia odboru špeciálna pedagogika-učiteľstvo na Univerzite Jana Amose Komenského v Prahe. Teda je z neho pedagóg i hudobník zároveň.

Sestru Darinu neprijali na Konzervatórium v Košiciach bez udania dôvodu. Po apríli roku 1978, potom, čo som sa zúčastnila na svetovom kongrese Rómov v Ženeve, som sa stala, ako mi povedali na ŠTB, „nepriateľom československého ľudu“. Naša rodina sa dostala do hľadáčika režimu a začali sa na mňa valiť podozrenia z možnej kolaborácie s tzv. „protisocialistickými živlami“.

Keď rodičia už na Darinino hudobné vzdelanie rezignovali, ktosi im poradil, aby sa obrátili na žilinské konzervatórium a dodatočne sa uchádzali o prijatie. Šťastie sa usmialo aj na moju sestru. Učitelia kvitovali, že hrá na husliach, ale nakoniec ju prijali na štúdium operného spevu. Po šiestich rokoch štúdia nastúpila do divadla v Banskej Bystrici ako zboristka a v opere spievala celý svoj pracovný život. Medzitým, čo spievala v opere, vyštudovala vysokú školu a aj ona sa stala učiteľkou v základnej umeleckej škole – v Banskej Bystrici. Prípady ostatných súrodencov sú podobné.

Hoci už naši rodičia nie sú s nami, naše „ďakujeme“ nedokáže vystihnúť podstatu toho, čo k nim stále cítime.

Členkou zväzáceho aktívu a stretnutie s Milenou Hübschmannovou

V roku 1972 sa po prvýkrát v histórii na štúdiium na Katedre novinárstva na Filozofickej fakulte UK v Bratislave prihlásili v tom istom školskom roku dvaja Rómovia. Teda ja a Marián Pivoň. A bolo prekvapujúce, že nás obidvoch zobrali. Mňa síce až na odvolanie, po osobnej intervencii Emila Kadnára, vedúceho pedagóga otvárajúceho sa 1. ročníka, ale nakoniec zobrali. Emil Kadnár, známy ako šéfredaktor týždenníka *Bojovník*, ktorý vydával *Zväz protifašistických bojovníkov* na Slovensku, začal pracovať na katedre novinárstva práve v školskom roku 1972/73 a bol aj členom skúšobnej komisie na mojich prijímacích pohovoroch.

Pravdepodobne som na neho a na ostatných dvoch skúšajúcich zapôsobila – môj brat Bela, ktorý ma so svojou priateľkou Milkou sprevádzal, sa ma po skončení pohovoru pýtal, čo sa dialo vo vnútri, lebo podľa neho to nemohla byť skúška, ale dobrosrdečná debata sprevádzaná výbuchmi smiechu. V oznámení, ktoré som dostala domov asi o dva týždne neskôr, stálo čierne na bielom, že prijímacie skúšky som vykonala úspešne, ale pre nedostatok miesta ma neprijímajú. A že proti tomuto rozhodnutiu môžem podať odvolanie. Skôr, ako som sa k napísaniu odvolania odhodlala, nám poštarka doniesla telegram od pána Kadnára – výzvu na telefonický rozhovor. Vzrušenie bolo na najvyššom stupni. Prečo sa chce so mnou rozprávať? Čo chce? Keď sme sa telefonicky spojili, jeho prvé bolo, či som už napísala odvolanie, a ak som to ešte neurobila, nech tak urobím hneď. A potom sa ma ešte spýtal, či je môj otec členom komunistickej strany. A to bol práve ten, nie kamienok, ale balvan úrazu. Môj otec bol dlhé roky členom strany, no po roku 1968, keď do Československa vstúpili vojská varšavskej zmluvy, ho vylúčili pre pasivitu a vraj za neplatenie členského príspevku. Podľa môjho otca na členstvo rezignoval on sám. Už dlhšiu dobu bol vážne chorý a lekári na Slovensku mu nedávali nijakú nádej na vyliečenie. Otec využil príležitosť a prijal ponuku svojej sestry Ilony, ktorá sa vydala a so svojou rodinou žila v Krakove, a odišiel sa liečiť do Poľska. Liečba zaúčinkovala a otec sa po dlhom liečení vyliečil. No medzitým funkcionári podnikovej základnej organizácie komunistickej strany, ktorá ho zamestnávala, otca zo strany vylúčili. A tento fakt, že otec bol zo strany vylúčený, rozhodoval o tom, či ma na vysokú školu zoberú alebo nie. Šťastie a pán Kadnár stáli pri mne. O pár dní neskôr som dostala nové oznámenie. Odvolanie bolo úspešné. Od septembra v roku 1972 som teda mohla študovať na Katedre novinárstva FF UK v Bratislave.

Môj spolužiak, Marián Pivoň, sa v priebehu štúdia dostal do ostrého konfliktu s pedagógmi. Kritizoval komunistických pohlavárov a politiku komunistickej strany, nevedel sa stotožniť s diktátom systému voči takmer všetkým zložkám spoločnosti, voči menšinám aj voči Rómom. Jeho rozhovory a diskusie so spolužiakmi, ale aj s pedagógmi, boli nekompromisné. Ani po

dohovárani spolužiakmi a tiež učiteľmi, aby zmiernil svoju rétoriku, od svojich názorov neustupoval. Ako študent dosahoval dobré výsledky, ale nakoniec, v treťom ročníku, musel katedru opustiť.³

V tom čase na bratislavských internátoch bývalo sedem-osem rómskych vysokoškolských študentov. Medzi nimi boli traja súrodenci z Michaloviec, z ktorých chlapec študoval chémiu na Prírodovedeckej fakulte UK, dievčatá filozofiu a cudzie jazyky na Filozofickej fakulte UK, ďalší dvaja chlapi, jeden z obce Brekov pri Humennom, druhý z oblasti Záhoria, študovali na Stavebnej fakulte Slovenskej technickej univerzity, ďalší dvaja chlapi, tiež súrodenci, študovali na Vysokej škole múzických umení. Vytvorili sme malú priateľskú skupinu, o ktorej sa dozvedeli aj mládežnícki funkcionári. Vraj sa schádzajú nejakí rómski študenti a „kujú pikle.“ Áno, uvedomovali sme si, že niečo nie je v poriadku, pripomínali sme si, že „socialistické výdobytky komunistickej ideológie“ v Československu ochraňovali vojská Varšavskej zmluvy a Mariánov „rebelujúci prípad“ a napokon aj jeho koniec ako študenta nám tiež čo to napovedal. Boli sme ale mladí, študovali sme, zabávali sme sa, žartovali, nechceli sme riešiť problémy iných ľudí a určite sme nechceli bojovať proti režimu a ani s režimom. Stalo sa však, že prišli za nami funkcionári zo SZM a ponúkli nám členstvo v Slovenskom ústrednom výbore Socialistického zväzu mládeže s návrhom na spoluprácu, pretože v tom čase zväz „akoby zhodou okolností“ zriaďoval svoj nový orgán, Aktív SÚV SZM pre prácu s cigánskou mládežou, a hľadal mladých, aktívnych, vzdelaných Rómov, ktorí by mohli byť pre ostatnú rómsku mládež vzorom. No, tiež sme pochopili, že systém nás, tú malú skupinku rómskych študentov, chce rozdeliť a eliminovať všetky naše prípadne úmysly „podkopávať základy socialistického zriadenia“ (čo sme, ako som uviedla, nemali v úmysle). Vedúcim tohto aktívu bol právnik Vincent Danihel, dlhoročný zväzový funkcionár a aktivista. Marián túto ponuku radikálne odmietol. My ostatní sme váhali a v tichosti sme uvažovali o možných následkoch v prípade, ak členstvo tiež odmietneme. Bolo obdobie normalizácie, komunistická strana čistila svoje rady od neľobných členov (to bol aj prípad môjho otca) a v spoločnosti sa zvyšoval strach z prenasledovania ľudí, ktorí sa odvážili prejaviť svoj názor. Bola to však aj výzva, aby sme sa ako oficiálni zväzáci dostali priamo do terénu, do dedín, do škôl, do osád, aby sme prišli na koreň taktík a politických stratégií vládnucej strany, aby sme pochopili, čo režim plánuje robiť s nami ako „občanmi cigánskeho pôvodu“. Nevyrastala som v rómskej osade a ako študentka novinárstva som chcela poznať tamojšie podmienky a pochopiť príčiny a následky

3 V roku 1977 sa Marián Pivoň počas základnej vojenskej služby pokúsil o útek cez hranice do Rakúska, ale nepodarilo sa mu to (Pejčoch, I., 2018, Teroristické metody při překonávání státní hranice. *Paměť a dějiny* 12 (2): 44). Marián Pivoň sa v roku 1991 stal členom Rady vlády SR pre národnosti, spolu s Deziderom Bangom, Deziderom Oláhom, neskôr s Vincentom Danihelom, Františkom Oláhom (Mojžišová, K. 2014. *Kalendárium kultúry Rómov na Slovensku po roku 1918*. Košice: MECEM, s. 70) – pozn. red.

procesov, ktoré systém servíroval, ale nedovolil nám vysloviť svoj názor. Ak si dobre pamätám, členmi aktívu sme boli ja, Milan zo Záhoria a Miro z Brekova. Ostatní pozvanie neprijali a ako dôvod uvádzali študijný režim a rozvrh. Žili sme v období permanentného konfliktu alternatív, v priestore, v ktorom ideológia síce ponúkala občanom teoretické možnosti pokojného, bohatého a šťastného života, ale v reálnom živote nedokázala vytvoriť podmienky na ich uskutočnenie.

Reálnu situáciu Rómov som začala skutočne vnímať až po vstupe do zväzacieho aktívu, po osobných návštevách v obciach a osadách. Tieto nové skúsenosti kolidovali s mojimi skúsenosťami z prostredia našej rodiny. Moji rodičia mali prácu, moji starší súrodenci študovali, a to na školách, ktoré si sami vybrali, a v tomto ohľade sme sa nelíšili od priemernej nerómskej slovenskej rodiny. Nakoniec po mnohých stretnutiach s pracovníkmi národných výborov v mestách a obciach s početnejším rómskym obyvateľstvom, učiteľmi v školách, rómskymi mládežníkmi a funkcionármi, som bola zmätená a dezorientovaná. Namiesto toho, aby som horlivo propagovala myšlienky a výdobytky socialistického systému a socialistického zriadenia, ako sa to odo mňa ako oficiálnej členky zväzacieho aktívu očakávalo, akosi som nevedela prijať fakt, že na Slovensku, napriek deklaroványm snahám režimu začleňovať Rómov do celospoločenských procesov, výrazne početná skupina detí a mládeže prežíva v osadách, v podmienkach ohrozujúcich ich zdravie a život. Že napriek snahám postupne likvidovať osady a sťahovať rodiny do dedín a miest, pridelovať im štátne byty, doslova dohliadať na zamestnanosť a kontrolovať školskú dochádzku rómskych detí, napriek tomu všetkému, žijú bez kanalizácie, pitnej vody, elektriny, bez systémových štátom dotovaných možností zachraňovať holý život, ale aj rozvíjať ich tradície, jazyk, kultúru. V obciach a osadách síce boli Rómovia akoby odrezaní od civilizovaného sveta a táto situácia mohla aj pôsobiť tak, že sa tradície, kultúra a jazyk mali šancu zachovať, lenže táto ochrana, ale skôr aj defenzíva, týchto ľudí držala v obmedzenom priestore, ktorý im nedal voľne dýchať. Chýbala systémová ochrana štátu, ktorá by umožňovala civilizovaný intelektuálny rozvoj jednotlivca a zároveň tiež Rómov ako skupiny.

Na konci šesťdesiatych rokov prišla do Rakús, dedinky neďaleko Kežmarku, Milena Hübschmannová, aby sa učila rómsky jazyk priamo od Rómov a mapovala ich život v ich autentickom prostredí. Nemohla obísť našu rodinu – hudobnícka rodina Klempárovcov bola v Kežmarku a v jeho širšom okolí známa a populárna nielen medzi Rómami ale aj medzi verejnými osobami, úradníkmi, funkcionármi. Kapela, ktorú môj otec viedol ako vedúci hudobnej zložky folklórneho súboru Magura, sa neraz starala o „rozptylenie“ vysokých funkcionárov, ktorí sa stretávali v účelovom zariadení Ústredného výboru KSC v obci Tatranská Javorina. Milena Hübschmannová nás niekoľkokrát navštívila a okrem iného nahrávala na svoj magnetofón rozprávanie mojich rodičov a mojej najstaršej sestry, ktorá v tom čase už pracovala ako učiteľka v materskej škole. Ja si Milenu Hübschmannovú pamätám ale až z obdobia, keď som skončila vysokú školu v roku 1977. Začali sa akurát moje

posledné prázdniny a práve v tom čase prišla na návštevu k mojej sestre. Takmer sme sa zrazili vo dverách, keď ja som odchádzala a Milena so svojím ďalším kolegom klopala na dvere. Keď sa Milena dozvedela, že do práce nastupujem až v auguste, navrhla mi, aby som sa pripojila k nim a absolvovala s nimi dvojtzýdenný „zájazd“ po rómskych osadách. Neváhala som, pre mňa ako čerstvú redaktorku to bola skvelá príprava na každodennú novinársku prácu, doslova som prahla po nových informáciách, poznatkoch, skúsenostiach.

Na tejto „ceste“ som spoznala aj pani Elenu Lackovú. Jej veľký osud, jej veľkú životnú drámu: Roky svojho života pomáhala budovať správnu a spravodlivú spoločnosť, no v časoch normalizácie, po roku 1968 a po zániku Zväzu Cigánov-Rómov sa jej angažovanosť dostala do nemilosti komunistických funkcionárov. Medzitým jej na večnosť odišiel aj manžel a živiteľ rodiny. Myslím, že v dobe, keď som ju spoznala, prežívala veľmi náročné obdobie a hľadala všetky možné cesty ako sa postarať o seba a o rodinu. U nej doma som čítala rukopisy jej rozprávok, tak v slovenskom ako i rómskom jazyku. Bola som nadšená, že som stretla takú odvážnu, odhodlanú ženu, matku, spisovateľku. A zároveň som bola smutná, pretože som cítila, že veci sa nedejú správne a spravodlivo. Prečo ju režim drží v ústraní, prečo túto pracovitú a odhodlanú ženu nepredstavuje ako vzor nielen pre samotných Rómov, ale aj celú slovenskú verejnosť? Z Prešova som odchádzala so zmiešanými pocitmi, ale s vierou, že pri najbližšej príležitosti o životnom príbehu tejto vzácnjej ženy napíšem do novín, v ktorých budem o mesiac už aj pracovať ako redaktorka. Aj som neskôr napísala, ale redakcia mi text bez vysvetlenia odmietla uverejniť – ďalšie sklamanie s veľkým otáznikom na konci. V Prešove sme pobudli pár dní, cieľom cesty bola Budapešť. Zoznámila som sa tam s verejne etablovanými rómskymi umelcami, spisovateľmi, výtvarníkmi. Svojimi knižnými publikáciami ma prekvapil najmä József Cholli Daróczi, spisovateľ, básnik a literárny prekladateľ a pedagóg. Pri inej príležitosti, ale až po nežnej revolúcii, som sa zoznámila s jeho sesternicou – etnologičkou a novinárkou – Ágnes Daróczi. Táto pre mňa nová realita, oproti Slovensku, ma prinútila položiť si viacero otázok. A prečo také osobnosti nemáme aj na Slovensku, alebo ak sú, prečo o nich nevieme? Veď ako redaktorka by som o nich mala aspoň vedieť, ak nie už aj písať!

Po kongrese v Ženeve som sa stala „nepriateľom československého ľudu“

Predtým, ako som sa dostala na kongres do Ženevy, som poznala len pani Hübschmannovú, pani Lackovú a spomínaného Vincenta Danihela, ktorý pracoval ako právnik v Socialistickom zväze mládeže v Bratislave.⁴ O Charte 77

4 JUDr. Vincent Danihel pôsobil tiež v Ústrednom výbore Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku, v roku 1986 mu vyšla publikácia *Manuś znamená člověk*. Po roku 1989 sa významne verejne angažoval, bol prvým splnomocnencom vlády SR pre rómske komunity v rokoch 1999 – 2001. Viacej pozri napr. <http://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/danihel-vincent/> [cit. 10. 10. 2024] – pozn. red.

som nemala informácie a o tom, že vo švajčiarskom Berne žije Ján Cibula, iniciátor I. svetového kongresu Rómov v Londýne, som v roku 1971 ako študentka na strednej škole nemala ani tušenia. Vedela som, že na Krajskom národnom výbore v Košiciach pracoval Alojz Pompa, ktorý sa angažoval v Zväze Cigánov-Rómov (ZCR), ale osobne som ho nepoznala, hoci u nás doma sa o Pompovcoch z Toporca z času na čas hovorilo. Totiž všeobecne sa vedelo, že Pompovci a Klempárovci sú známe hudobnícke rodiny a že medzi sebou súťažia o prestíž. Istý čas sa o Alojzovi Pompovi u nás hovorilo ako o človeku spojenom so ZCR a Buťikerom.

Na návšteve v indickej rodine počas Svetového kongresu Rómov | Zľava: Ján Cibula, domáca hostiteľka, Anna Koptová, indický diplomat W. R. Rishi | Bern, apríl 1978 | Súkromný archív autorky

V marci 1978 som dostala, v slovenskom a nemeckom jazyku, pozvanie na návštevu Švajčiarska – od Jána Cibulu, v mene organizačného výboru svetového kongresu Rómov. Ján Cibula v ňom spomenul, že správu o mne, o rómskej

redaktorke, mu sprostredkovala Milena Hübschmannová. V tom čase som pracovala ako redakčná elévka v denníku *Východoslovenské noviny*, ktorého vydavateľom bol Krajský výbor KSS v Košiciach. Nebola som členkou komunistickej strany a všetky cesty redaktorom do zahraničia, ak také boli, schvaľoval práve tento krajský výbor. Šanca, že by som sa do Ženevy dostala, bola teda mizivá. Zavolala som preto na SÚV SZM Vincentovi Danihelovi a vyzvala som ho, aby na kongres išiel on, prípadne iný zástupca tejto mládežníckej organizácie. SÚV SZM však nevedel vybaviť služobný pas v priebehu desiatich dní a tak táto možnosť padla. Lútostivo, ale aj úsmevne, som túto informáciu okomentovala v redakcii v prítomnosti vedúceho redaktora spravodajského oddelenia. Na moje veľké prekvapenie mi povedal, že ak tam chcem ísť, pomôže mi s vybavovaním cestovného povolenia. Aj sa tak stalo. Dňa 6. apríla som odletela z Prahy do Ženevy. Kongres začal 8. apríla ráno za účasti zástupcov z 26 štátov. Prítomní boli aj zástupcovia socialistických krajín Maďarska, Bulharska, Rumunska a početná delegácia z bývalej Juhoslávie. Vzhľadom na skutočnosť, že som vo Švajčiarsku bola ako súkromná osoba v rámci svojej dovolenky, na kongrese som oficiálne nevystupovala. Nevieť o tom, že by na kongrese boli prítomní aj nejakí ďalší účastníci z Československa. Ak by tam niekto bol, určite by o ňom Ján Cibula vedel a stretli by sme sa. Vzájomne sme sa informovali o situácii a pomeroch, v akých žili Rómovia v jednotlivých európskych krajinách. Účastníci z bývalej Juhoslávie hovorili hlavne o svojich úspechoch dosahovaných v oblasti tvorby a publikovania literárnych diel, prozaických i poetických, ďalej v oblasti výskumu rómskeho jazyka, jeho mapovania a prípravy jazykovednej literatúry. Záujem pútal aj Matéo Maximoff, už v tom čase známy spisovateľ, ktorý väčšinu svojho života prežil vo Francúzsku. Fakt, že zo socialistických krajín prišli absolventi vysokých škôl, profesori, literáti a novinári, naznačoval, že podmienky života Rómov v kapitalistických a socialistických krajinách sú rozdielne.

Hlavnou témou kongresu bola diskusia okolo uznania národnosti, zachovania a rozvoja jazyka, záchrana a pestovanie tradícií, kultúrnych hodnôt a riešenie otázky vojnových reparácií. Zástupcovia z Indie, materskej zeme Rómov, zástupca Kurta Waldheima z OSN a zástupca UNESCO prisľúbili pomoc pri riešení spomínaných okruhov.

Počas slávnostného otváracieho ceremoniálu zaviala rómska zástava, spievala sa hymna *Gelem, gelem* a indický diplomat pôsobiaci v Európe, W. R. Rishi, ukazoval na vrecúško z krásnej farebnej látky, ktoré držal v obidvoch rukách a okrem iného povedal niečo, čo vo mne vyvolalo úplne neznámy pocit spolupatričnosti: „Toto je kúsok vašej zeme, vašej pravlasti, nezabúdajte, lebo India na vás nezabúda.“ Akoby ma zasiahol guľový blesk, príliš veľa nových emócií atakujúcich moje myslenie, moje presvedčenie, môj osobný postoj k životu, práci, rodine, Slovensku. Začala som pochybovať o jedinej správnej ceste našej existencie, ktorú nám

ponúkala socialistická ideológia. V tých chvíľach, žiaľ, ešte nie až natoľko, aby som podľahla zmyslu varovania, keď mi Ján Cibula a ďalší nerómski funkcionári z OSN aj na letisku v Zürichu pred mojím návratom domov vraveli: „Nechod domov, budeš mať problémy!“ Nad malým hľadajúcim červíkom v mojej mysli však zvíťazila dovtedy nespochybniteľná predstava o mojej novinárskej práci doma, na Slovensku.

A tak som sa 12. apríla vrátila domov a do práce. Netušila som ako netrepezlivo čaká na môj príchod aj šéfredaktor *Východoslovenských novín*. Posadil ma do svojej kancelárie a povedal mi, že kvôli mne má problémy, pretože som vycestovala do Švajčiarska bez toho, aby s tým súhlasil Krajský výbor KSS v Košiciach. O schválenie mojej cesty mal tento výbor požiadať on a ako vysoký funkcionár teraz čelí vážnej hrozbe straty dôvery zo strany KV KSS a ja musím počítať s tým, že v krátkej dobe budem musieť odísť z redakcie. Akoby sa začalo naplňovať varovanie Jána Cibulu na letisku v Zürichu. Nadalej som však pracovala v redakcii a nesnažila myslieť na nič zlé, čo by ma mohlo postretnúť.

Niekedy v máji⁵ vyšla v denníku *Rudé právo* správa o kongrese z pohľadu socialistickej ideológie znevažujúca význam udalosti ako buržoáznej kapitalistickej taktiky. Dotklo sa ma to, napísala som do redakcie, že ako priama účastníčka na kongrese jeho konanie a výsledky vnímam ako niečo, čo môže pomôcť v procese väčšej akceptácie Rómov v Európe a vo svete, a že som nepostrehla, že by nejaké kapitalistické sily využili hnutie Rómov na presadzovanie svojich cieľov proti socialistickému režimu. Začiatkom júna som musela napísať čestné prehlásenie pre Východoslovenský krajský výbor Komunistickej strany Slovenska, v ktorom som potvrdila, že: „...počas pobytu vo Švajčiarsku som neurobila nič, čo by znevažovalo našu socialistickú spoločnosť a Československú socialistickú republiku.“ Odpovedali mi aj z *Rudého práva*, relatívne obsiahle:

„[...] jak je z Vašeho listu vidět, jste o problematice Romů dobře informována a můžeme jen litovat, že jste jako účastnice sjezdu nám pohotově nenapsala. Náš autor použil jako pramenu buržoazní noviny proto, abychom dokázali, jaká je problematika života Romů v kapitalistických zemích, kde se o lidských právech jen mluví a že tuto skutečnost i západoněmecký list Frankfurter Rundschau musí přiznat a ocenit výsledky dosažené v socialistických zemích. [...] Co se týká národní vlajky, myslím si, že jako taková nemůže existovat a je těžko jednotnou vlajku vytvořit, protože Romové žijí na celém světě v celkem rozličných podmínkách a není cílem Romů, aby vlajka vyjádřila jakousi neexistující tužbu po životě pod modrým nebem. Žádným úmyslem

5 Ludovít Šulc, Kde chybějí lidská práva, *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistickej strany Československa*. Praha: Komunistická strana Československa, 16. 5. 1978, 58–59 (113), s. 6. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuId:bcceb970-f6cc-11df-82aa-000d606f5dc6?page=uuId:429e5ba0-f411-11df-968f-000d606f5dc6> [cit. 2. 12. 2024] – pozn. red.

nebylo – a to také jasne vyplývá z našeho textu – etnickou príslušnosť ironizovať, ale práve naopak, chceli jsme jen poukázat na vědecky zjištěný fakt, že tvorba a existence národa předpokládá určité konstantní podmínky. Těší nás, že i Vy potvrzujete radost našich spoluobčanů Romů, že mohou žít v socialistické společnosti. Ještě bychom Vás chtěli informovat o tom, že Ústav pro jazyk český ČSAV pracuje na rozsáhlé mluvnici romštiny a chce ustálit [sic – jistě mělo být ustálit] z dialektů u nás mluvených jednotný jazyk. Je to těžká práce, která vyžaduje zajisté určitého času. Vedoucím skupiny je dr. Jiří Lípa, který je autorem knihy: Příručka cikánštiny, vydalo ji Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1963. V seriálu učebnic vyšla též kniha Mileny Hübschmannové. Základy romštiny, vydala Academia, Praha 1973.“

Reakcia Rudého práva ma neprekvapila, oficiálnu ideologickú líniu si nedovolili prekročiť. Skôr ma prekvapilo, že mi vôbec odpovedali. O niektorých iniciatívach som vedela z rozprávania Mileny Hübschmannovej počas našej cesty po rómskych osadách v júli 1977, ale fyzicky som sa v tom čase nedostala ku žiadnej publikácii o rómskom jazyku, prípadne o Rómoch všeobecne. Chápala som, že sa na akademickej pôde ničो deje okolo výskumu jazyka a histórie Rómov, ale výsledky týchto aktivít verejnosti neboli známe ani bežne prístupné.

Asi tri týždne po tom, čo som sa vrátila zo Ženevy, ma pozvali na pohovor aj košickí eštabáci. Chceli vedieť všetky podrobnosti okolo kongresu, kto ma pozval, kto tam bol, o čom sa hovorilo, koho som osobne poznala predtým, ako som na kongres išla, čo mám spoločné s Cibulom, s pani Hübschmannovou, kto písal Chartu 77. Povedali mi, že keď som sa na kongrese kontaktovala s ľuďmi, ktorí sú nepriateľsky orientovaní proti socializmu, tak predpokladajú, že aj ja som sa domov vrátila s poslaním škodiť socialistickému režimu a teda aj ja som nepriateľ československého ľudu. Naznačili mi, že by pre mňa bolo dobré, keby som ich z času na čas informovala o tom, čo robia osoby, ako napr. Milena Hübschmannová, Ján Cibula a iní. Ďalší guľový blesk. Cítila som sa sklamaná, zranená, bezradná, bezmocná.

Vo *Východoslovenských novinách* mi dovolili pracovať do konca októbra, 1. novembra 1978 som nastúpila do košickej redakcie podnikových novín *Mosty východu*, ktoré vydával národný podnik *Inžinierske stavby*. Hoci som netušila, čo všetko so mnou režim ako s „nepriateľom československého ľudu“ môže robiť, bolo pre mňa najpodstatnejšie, že som mohla stále pracovať ako redaktorka. Chcela som pochopiť ako režim funguje, na akých pilieroch stojí, aby som sa vedela brániť. Aj preto mojou najčastejšou otázkou na mojich služobných cestách – Inžinierske stavby stavali v celej republike, napríklad aj pražské metro – bolo: Prečo? Musela som prijať fakt, že moje humanitné vzdelanie mi nestačí na to, aby som pochopila celú problematiku podnikovej budovateľskej politiky a aby som vedela posudzovať teóriu s výsledkami každodennej praxe. „Konfrontovala“ som názory a skúsenosti jednoduchých robotníkov s predstavami vedúcich riadiacich pracovníkov a funkcionárov a často som sa ocitla v morálnom konflikte

sama so sebou, lebo kategória pravdy a spravodlivosti nemala v prípade týchto dvoch strán spoločného menovateľa. Teória a prax, pravda a lož, spravodlivosť a pokrytectvo. Ak chcel redaktor prežiť a zároveň chcel napísať pravdu, mal pri koncipovaní svojho textu dbať na to, aby správne identifikoval konflikt dobra a zla a aj ho správne opísal. Aj keď redaktori mali vo svojich pracovných zmluvách naprogramovanú iba jedinú líniu, podporovať a chváliť ideológiu socializmu, socialistického zriadenia a komunistickej strany, mohli na pozadí rozuzlenia konfliktu odhaliť aj to, že „kráľ je nahý“. Napriek tomuto konfliktu, resp. hľadaním jeho rozuzlenia prijateľného pre všetky zainteresované strany, sa mi „podarilo“ dvakrát vyhrať celoslovenskú novinársku súťaž a redakcia sa tiež umiestnila na 2. mieste v celoštátnej československej novinárskej súťaži Júliusa Fučíka.

V redakcii *Mosty východu* som sa veľa učila a naučila. Zároveň som netušila, že moja priama nadriadená, šéfredaktorka novín, je dcérou pracovníka ŠTB. Neskôr prišiel do redakcie aj bývalý funkcionár z KV KSS v Košiciach – rovnaký človek, ktorý ma, mimochodom, presvedčil, aby som po vysokej škole nastúpila do *Výchoslovenských novín*. ŠTB tak mala pravidelné a presné informácie o tom, ako žijem, čo robím, ako myslím. Občas ma eštabáci zavolali, porozprávali sa so mnou, ale nechali ma ďalej žiť. Postupne sa však ukázalo, že ŠTB sleduje celú našu rodinu, že moji starší súrodenci majú problémy v robote, mladší sa nevedia dostať na stredné školy, ktoré si vybrali, že ŠTB kontaktuje mojich spolupracovníkov, priateľov a v diskusii s nimi hľadajú dôkazy, že svojimi aktivitami podryvám socialistický režim. Prenasledovali ma výčitky, že moji súrodenci pykajú za moju „neangažovanú angažovanosť“. Jedného dňa mi pri umývaní rúk na toalete vedúca oddelenia Civilnej ochrany, s ktorou som mala veľmi dobré pracovné i osobné vzťahy, tichučko pošepkala, aby som si dávala pozor, lebo u nej v kancelárii už dva týždne sedia dvaja eštabáci a sledujú každý môj krok. Aj pod týmto tlakom som požiadala Jána Cibulu, Milenu Hübschmannovú a Grattana Puxona, aby ma už písomne nekontaktovali a aby mi neposielali nové správy o rómskom hnutí vo svete. To bolo najmenej, čo som mohla urobiť v záujme ochrany našej rodiny a v mojom vlastnom záujme.

Paradoxne, aj keď som bola pod stálou kontrolou, riaditeľ podniku Inžinierskych stavieb aj predseda ZO KSS a ROH ma všemožne podporovali. Bolo to pre mňa nečakané a prekvapujúce. V čase, keď som chcela odísť z redakcie *Mosty východu* do Bratislavy, pretože pracovné vzťahy s mojím prvým šéfredaktorom v tejto redakcii sa postupne zhoršovali, riaditeľ ma pozval do svojej kancelárie, aby sa osobne dozvedel o príčinách môjho rozhodnutia. Okrem pracovných problémov som mu spomenula, že už mám dosť rokov, aby som si zariadila aj svoj osobný život. Že stále bývam na ubytovni a keďže nie je nijaká nádej, aby som mohla dostať podnikový byt, oslovila som redakciu v podniku Hydrostav v Bratislave a tam sú ochotní mi v tejto veci pomôcť. V priebehu nasledujúcich dvoch týždňov, na pokyn riaditeľa, mi podnik pridelil pekný jednoizbový byt. Členovia ZV ROH

ma doslova prinútili prijať bezúročnú pôžičku na nákup zariadenia. Vlastne ma prinútili zostať v Košiciach a v Inžinierskych stavbách. A pošťastila sa aj iná náhoda. V tom čase podnik predlžoval električkovú trať z mesta na Sídliko nad Jazerom. Prišla som za stavbyvedúcim, aby som sa dozvedela, ako práce pokračujú – a stretla som môjho budúceho manžela. Mal krátko po škole a ešte sa veľmi v podniku neorientoval. Aby zapadol do kolektívu, pozvala som ho na túru, ktorú organizoval turistický oddiel. A on prišiel.

V redakcii *Mosty východu* som vrátane dvojročnej materskej dovolenky pracovala do roku 1987. S Rómami som sa stretávala iba pracovne, počas mojich služobných povinností na jednotlivých pracoviskách. Nepamätám sa, že by som sa stretla s Rómom v nejakej organizačnej, či riadiacej pozícii, išlo hlavne o robotníkov, ktorí pracovali na výstavbe mostov, ciest, diaľnic, pražského metra, ruského ropovodu, čistíčiek odpadových vôd. Rozprávali sme sa o všetkom, ale nikdy som ich nezaťahovala do diskusií o nás, o Rómoch. Nechcela som ich vystavovať žiadnemu podozreniu zo spolupráce s „protisocialistickými živlami“. Medzitým prišla „gorbačovská perestrojka“. A začala sa ďalšia kapitola môjho života.

Odkaz Zväzu Cigánov-Rómov a zárodok zmeny v osemdesiatych rokoch

Pamätám si presne, kedy sa mi po prvýkrát mihla hlavou myšlienka, že Rómovia na Slovensku nemusia byť len „občanmi cigánskeho pôvodu“. Bola som v prvom ročníku strednej školy (šk. rok 1969/1970), keď nás profesorka slovenčiny zaviedla do knižnice pomenovanej po slovenskom básnikovi a absolventovi kežmarského lýcea – Pavol Ország Hviezdoslav maturoval v „mojej“ škole v roku 1870 – a tam som objavila knihu, žiaľ, už si nepamätám jej titul, o ktorej som sa domnievala, že je v angličtine. Môj omyl však bol veľký a šokujúci. Keď som sa starostlivejšie pozrela na prepis slov, s úžasom som zistila, že sú to slová, ktorým rozumiem. Boli to rómske slová napísané anglickou transkripciou. Uvedomila som si, že my, Rómovia, máme vlastnú reč, môžeme ňou nielen hovoriť ale aj písať, ... že sme národ. Práve v tom čase sa pre mňa objavil na scéne aj Zväz Cigánov-Rómov. Nevedela som ale o tom, že skupina jeho zakladateľov okolo Antona Facunu presadzovala aj požiadavku uznať Rómov ako menšinu, čo by som už aj vtedy chápala ako oprávnený nárok. Pokiaľ si pamätám, medzi Rómami sa viac hovorilo o Buťikeri, pretože ten dával Rómom robotu a rýchly zárobok. Za jeho aktivitami stál Alojz Pompa, medzi Rómami spod Tatier dostatočne známy a dôveryhodný ako krajan, ktorého chválili a podporovali. Nevieťm o tom, že by niekto z našej rodiny bol zainteresovaný na aktivitách Buťikeru. Hádám všetci muži našej širšej rodiny, konkrétne súrodenci a príbuzní z otcovej strany, v období počas budovania socializmu až do začiatku deväťdesiatych rokov, sa živili ako profesionálni hudobníci. Mali zmluvy so Slovkoncertom, agentúrou, ktorá zamestnávala

umelcov. Hrali na rozličných miestach, ako napr. hotely, reštauračná zariadenia typu „koliba“, kúpele, iné kultúrne a vzdelávacie inštitúcie a vlastne všade tam, kde ich Slovkonzert vyslal. Príbuzní z matkinej strany boli zamestnaní zvyčajne ako robotníci v kežmarskom Tatralane, alebo pracovali na stavbách a v roľníckych družstvách.

O Zväz som sa tak začala intenzívnejšie zaujímať až potom, čo som s Milenou Hübschmannovou v roku 1977 absolvovala zmienenu dvojtyždennú exkurziu. Zaujala ma zanietaosť a verva, s akou Milena zachraňovala živý, autentický rómsky jazyk, ako hodiny a hodiny dokázala počúvať a nahrávať rómskych „paramisárov“, tieto nahrávky potom prepisovať. Viacero takých prepisov neskôr poslala aj mne a ja som jej v duchu za to len ďakovala. Vedela som si predstaviť, koľko času a energie musela vynaložiť na to, aby tieto zvukové nahrávky dostali písomnú formu. Iste už vtedy sa snažila aj mne prehovoriť do duše a vyzývala ma, aby som nahrávala a zaznamenávala živé výpovede Rómov v rómčine a uchovávala ich ako autentické pramene a archívne zdroje, čo som neskôr aj robila. A hlavne, aby som sama začala písať rómske texty, básničky, krátke poviedky, rozprávky.

Pripomenutie odkazu Zväzu Cigánov-Rómov a nádeje na zárodoky zmeny vo vzťahu režim kontra Rómovia priniesol v roku 1986 Viliam Ján Gruska, slovenský scenárista, režisér a etnograf, tiež scénograf a filmový architekt, autor programu folklórneho festivalu vo Východnej, ktorý v roku 1986 pod názvom *Ludia z rodu Rómov* predstavil na javisku rómsku kultúru.⁶ O Gruskovi sa u nás hovorilo dosť často. Moja najstaršia sestra Terézia krátko potom ako okolo roku 1965 skončila strednú školu a stala sa podľa vzoru môjho otca členkou folklórneho súboru Magura, sa začala vážnejšie zaoberať choreografiou goralského tanca. Absolvovala trojročné štúdium choreografie v Bratislave, kde sa postretala s osobnosťami a folkloristami z celého Slovenska. Aj ona sa pričiniła o vznik detského súboru Maguráčik, ktorý dlhé roky viedla ako vedúca a choreografka, a neskôr, keď odišla z Magury, v Kežmarku založila detský súbor Goralik, zameraný na prezentáciu goralského folklóru. Nebolo teda prekvapením, že Gruska oslovil moju sestru a môjho otca (ako Rómov, ktorých verejnosť poznala a oceňovala výsledky ich práce) s požiadavkou, aby na tomto ojedinelom a jedinečnom podujatí prezentovali goralský folklór.

Gruska na festival vo Východnej priviedol stovky Rómov, ktorí v predstavení účinkovali. Sedela som v preplnenom hľadisku a pozerala na ten nekonečný rad nadšených ľudí, od najmenších detí až po starcov a starenky, ako sa na javisku sriedajú, spievajú, tancujú, recitujú, hrajú scény zo života. Na javisku vidím svoju

6 Na špecifické problémy so vznikom a realizáciou programu *Ludia z rodu Rómov* spomína vtedajší odborný asistent V. J. Grusku, významný etnológ a romista Arne B. Mann v rozhovore s J. Pohunkom pro *Studia ethnologica Pragensia* 2/2017, s. 268, dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/97406/1520733_jan_pohunek_265-270.pdf?sequence=1&isAllowed=y (pozn. red.).

najstaršiu sestru a deti z jej goralského folklórneho súboru Maguráčik, svojho otca s husľami a jeho nezabudnuteľné goralské melódie. Vtedy si človek uvedomuje svoje korene, spolupatričnosť a nehmatateľnú ale upokojujúcu hrdosť. To sme my, Rómovia! Pocity? A čo činy? Vtom čase som bola na materskej dovolenke, moja dcéra Martinka nemala ešte ani jeden a pol roka. Vyžadovala si dôslednú starostlivosť, lebo od narodenia zápasila so zdravotnými problémami. Hoci som vnímala istý pohyb, isté politické uvoľnenie spojené s gorbačovskou perestrojkou, zdravie mojej dcéry bolo prednejšie. Na materskej dovolenke som nebola vystavená politickému tlaku. Žila som v ústraní a všetko, čo bolo vtedy pre mňa dôležité, bola moja dcéra a jej zdravie. Prítomnosť na tomto festivale bol pre mňa odpočinkom, relaxom. Tak či tak, privítala som šancu, tu, vo Východnej, si prvýkrát podať ruku s mladým Emilom Ščukom, rodákom spod Tatier, v tom čase prokurátorom pôsobiacim v Sokolove, ktorý do Východnej priviedol svoj folklórny súbor Romen.

Odkaz Zväzu Cigánov-Rómov sa však najmarkantnejšie presadil na konci osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov, keď pod vplyvom perestrojky a jej „glasnosti“ sa začal rúcať politický režim v krajinách strednej a východnej Európy. Už v apríli 1986 sa Tibor Baláž, Vladimír Oláh a Samuel Gergeľ, osoby spojené s bývalým Zväzom Cigánov-Rómov, obrátili listom na Ústredný výbor KSČ a žiadali štát, aby riešil problémy Rómov. Tajomník ÚV KSČ Jindřich Poledník ich pozval do Prahy. Po sľube Karla Hoffmanna, tajomníka ÚV KSČ, ktorý následne zvolával ostatné stretnutia a viedol rokovania, že veci sa budú riešiť, nasledovalo prvé neoficiálne stretnutie v júni 1988. Na druhom stretnutí v novembri sa vytvorila neoficiálna komisia zložená zo zástupcov ÚV KSČ, federálnych ministerstiev a 16 Rómov. Boli medzi nimi Miroslav Holomek, bývalý predseda českého Svazu Cikánů-Romů, prokurátor Emil Ščuka, učiteľ a básnik Vladimír Oláh, zo Slovenska okrem mňa niekdajší funkcionári slovenského Zväzu Jozef Fráter, Tibor Baláž, Samuel Gergeľ a Vincent Danihel. V januári 1989 sa uskutočnilo tretie rokovanie. Na všetkých stretnutiach sa okrem návrhov týkajúcich sa zamestnanosti, vzdelávania, bývania, zdravotníckej starostlivosti a obnovenia zväzovej činnosti akcentovala požiadavka, aby zákonodarné orgány oboch štátov uznali Rómov ako národnostnú menšinu. Vo februári 1989 predsedníctvo ÚV KSČ závery stretnutia odmietlo: aj keď priznalo vo svojom uznesení, že „problém si vyžaduje etnický prvok“, nesúhlasilo s tým, aby štát viedol voči Rómom inú ako dovtedajšiu politiku. S výnimkou vzniku časopisu *Laicho lav* (Dobré slovo) a putovnej výstavy s titulom „Cikáni – romské etnikum v Československu“, všetky plány ako riešiť „problémy s Rómami“ komunisti zmrazili. Dnes si kladiem otázku, ako je možné, že v čase, keď ma ŠTB sledovala na každom kroku, ma zároveň komunisti pozvali na diskusiu, ako riešiť problémy Rómov? Nevieť si na ňu zodpovedať. Možno sa len chceli dozvedieť viac o mojom aktuálnom zmyslení, o mojich názoroch na pomaly meniacu sa politickú klímu. S nikým z Rómov som sa v tom čase cielene nestretávala, s nikým som nekonzultovala spoločenský vývoj, lebo som sa vyhýbala

neviných ľudí dostať pod dohľad ŠTB, ktorá dohliadala na každého, kto so mnou spolupracoval, resp. prehovoril so mnou viac ako 10 slov. Nevie, prečo ma oslovili.

Na stretnutiach sa hovorilo o všetkom a otvorene. Preberala sa aj otázka sterilizácie rómskych žien. Čo to som o tejto téme počula, ale o „ústretovosti“ niektorých gynekológov som sa presvedčila aj osobne. Pri pravidelnej prehliadke, mohlo to byť v rokoch 1985 – 1986, som poprosila lekára, aby mi navrhol vhodnú antikoncepciu. Bez rozmýšľania, pohotovo navrhol sterilizáciu. Skoro som onemela. Spýtala som sa ho, či to myslí vážne. Prikývol. Reagovala som: „Veľmi ma prekvapujete. Som zdravá, mladá, mám len jedno dieťa, ako môžete navrhnúť niečo také radikálne bez toho, aby ste poznali moje mentálne nastavenie?“ Nekomentoval, nebránil sa. Bola to nepríjemná a zahanbujúca situácia. Právny rámec umožňoval ženám osobne požiadať o sterilizáciu, ak si to vyžadoval jej zdravotný stav, neisté sociálne zabezpečenie, resp. keď žena mala iné dôvody. Mohla v takom prípade dostať kompenzáciu až do výšky 20 tisíc korún, alebo, a to sa uplatňovalo hlavne pri rodinách, ktoré žili v zlých bytových a sociálnych pomeroch, sa im za schválené prostriedky kupovali predmety, zariadenia alebo iné vybavenie, čím sa mala zvýšiť životná úroveň dotknutej osoby alebo celej rodiny. Právny predpis ale nedával a priori nikomu rozhodovať o zákroku, prirodzene okrem samotnej ženy, ktorej sa vec dotýkala. O tejto mojej skúsenosti som rozprávala na jednom z tých stretnutí, prítomní zástupcovia vládnucej strany a ostatní úradníci nechceli veriť tomu, čo hovorím.

Jednoznačne však chcem povedať, že skúsenosť z absolvovaných rokovaní a hlavne z výsledku, keď napriek sľubom, že veci sa budú riešiť tak, ako sme navrhovali, komunisti viac-menej všetko odmietli, bola pre mňa opäť sklamaním. Na druhej strane stretnutia nám Rómom dali možnosť stretnúť sa, zoznámiť sa, porozprávať sa, zistiť, kto ako uvažuje, kto čo chce a to bola dobrá skúsenosť. Opäť som stretla Emila Ščuku, Vincenta Danihela, spoznala som pána Frátera z Košíc, ktorý pracoval ako úradník na okresnom národnom výbore. A to bola taká nádej. Aj keď som ju vtedy nevedela presne definovať.

Revolučné dni v novembri 1989 a náš byt ako kancelária

Pár dní pred novembrovými udalosťami sme doma s manželom preberali informácie, ktoré sa objavovali v súvislosti s uvoľňovaním politického napätia a oslabovaním sily komunistických režimov v strednej a východnej Európe. Húfy východných Nemcov utekajúcich do Nemeckej spolkovej republiky, búranie Berlínskeho múru a masové pohyby nespokojných občanov v okolitých socialistických krajinách naznačovali, že aj na Slovensku sa musí niečo diať. Asi dva mesiace pred novembrovými udalosťami a narodením nášho druhého dieťaťa, ma navštívili dvaja príslušníci štátnej bezpečnosti s otázkami typu „čo teraz robím?“, „ako sa mám“, „s kým sa kontaktujem“. Bola som zúrivá a neúčtivá,

vyčítala som im, ako drzo a neohlásene vpadli do nášho bytu a narušili naše súkromie. S iróniou som konfrontovala ich otázky: prečo sa pýtajú, keď oni veľmi dobre vedia, čo robím? Jeden z nich mi na margo mojej irónie dohovárал: „Pani Koptová, nerobte nič také, čo by vám ešte viac uškodilo. Veď vidíte, čo sa okolo nás deje. Môžu prísť aj zmeny...“ Keď vám niečo také povie pracovník ŠTB, necítite sa isto v svojej vlastnej koži. Môj povzdych vyjadrený jediným slovom „konečne“, keď som neskôr sledovala, ako ľudia kričia a štrngajú kľúčmi, mi pripomenul jeho slová. Vtedy som nemohla vytušiť z jeho dohovárania a mäkkého tónu hlasu, že komunistický režim je v koncoch.

Osemnásteho októbra 1989 sa mi narodila moja druhá dcéra, a práve s ňou v náručí som sledovala správy a televízne prenosy z Prahy a trochu neskôr aj Bratislavy. V prvých dňoch som s nikým z Rómov nebola v priamom kontakte. Hľadám, až týždeň po 19. novembri, keď demonštrácie dorazili aj do Košíc, kontaktoval ma pán Fráter a so sklamaním mi oznamoval, že síce aj v Košiciach ľudia demonštrujú, ale nenašiel sa nikto, kto by sa zastal Rómov, kto by stál na tribúne a prehovoril k davu. Povedala som mu, že ja nie som veľmi mobilná, ale čokoľvek, čo môžem urobiť doma a z domu, urobím. Požiadal ma, aby som naformulovala a napísala v mene košických Rómov vyhlásenie, ktorým sa prihlasujeme k demokratickej časti slovenskej populácie a že aj my sa chceme podieľať na zvrhnutí komunistického režimu a zároveň byť súčasťou politických a spoločenských zmien. Už sa nepamätám, kto toto vyhlásenie počas jednej z demonštrácií prečítal z balkónu štátnej knižnice pred jasajúcim davom, no tento krok posunul Rómov k organizátorom verejných protestov a skupine lídrov zakladajúcich košickú pobočku Občianskeho fóra. Onedlho sa náš byt stal akousi kanceláriou pre stretávanie a prípravu ďalších aktivít. Práve prostredníctvom pána Frátera som sa zoznámila s viacerými ďalšími rómskymi osobnosťami, medzi nimi napr. aj s Jánom Kompušom či Gejzom Adamom, neskoršími iniciátormi a zakladajúcimi členmi prvej rómskej politickej strany, Rómskej občianskej iniciatívy.

Prípad a príbeh Janka Kompuša mi sprítomnil pocit, ktorý ma sprevádzal počas sledovania televíznych prenosov z demonštrácií. Okrem uspokojenia, že zomiera diktatúra jednej strany, akoby ma miatol akýsi pocit neistoty a obavy, čo bude ďalej, ako sa veci vyvinú s Rómami, s najzraniteľnejšími skupinami slovenského obyvateľstva. Vtedy to nevedel nikto. A príbeh Janka Kompuša začínajúci krátko pred vypuknutím nežnej revolúcie sa pre mňa začal javiť ako model, ktorý sa bude opakovať v rozličných podobách a formách. Ján Kompuš pracoval ako strojný zámočník v jasovskom strojárskom podniku. Zamestnávateľ s ním rozviazal pracovný pomer. Podľa Jána neoprávnene a voči nemu diskriminačne. Potreboval napísať odvolanie, sťažnosť na postup zamestnávateľa a návrh na súdne konanie vo veci pracovno-právneho sporu. Pomáhala som mu s písaním tejto agendy. Trvalo asi tri mesiace, kým súd rozhodol – v Jankov neprospech. Konanie zamestnávateľa

posúdil ako správne a zákonné. Ján nevyhral a pochopil, že na Slovensku nikdy nebude tak, aby sa spravodlivosť dotkla každého človeka rovnakou silou, nech sú požiadavky a názory na politické a spoločenské zmeny mienené akokoľvek úprimne. Je to realita, v ktorej žijeme storočia.

Nuž, novembrové udalosti som nezažila na námestiach, nemrzla som tam a neštrngala kľúčmi. Bola som na materskej dovolenke a starala sa o moje dve dcéry, štyri a polročnú Martinku a práve narodenú Janku. Všetko, čo sa ku mne dostalo, prišlo cez televíznu obrazovku a prostredníctvom ľudí, ktorí prichádzali k nám s rozličnými informáciami, požiadavkami, prosbami. Aj telefón od Emila Ščuku ma zastihol v rovnakej situácii. V tom čase sa už jasne formovala Rómska občianska iniciatíva a rysovalo sa, že Rómovia budú môcť kandidovať do Českej a Slovenskej národnej rady a Federálneho zhromaždenia na kandidátkach OF a Verejnosti proti násiliu. Emil Ščuka ma informoval, že ROI počíta s mojou účasťou na kandidátke do Federálneho zhromaždenia. Podakovala som mu za dôveru, ale odmietla som. Kvôli vzdialenosti medzi Prahou a Košicami a hlavne kvôli faktu, že by moje deti zostali bez matky na neurčito dlhý čas, keďže sa očakáva, že zasadnutia federálnej časti parlamentu nebudú trvať len pár dní ale aj jeden-dva týždne nepretržite. Nepotesil sa, vzápätí však navrhol slovenský parlament, veď podľa jeho názoru Slovenská národná rada nebude zasadať dlho ani tak často a nakoniec Bratislava je predsa blízko Košíc. Moje meno sa nakoniec ocitlo na 9. mieste kandidátky Verejnosti proti násiliu. Vysoko, bol teda predpoklad, že do parlamentu sa dostanem, hoci by ma na Slovensku nikto nepoznal. Nepamätám sa, že by som sa zúčastňovala na predvolebnej kampani ROI, osobne som bola na dvoch-troch akciách, nič viac. Napriek tomu som v parlamente patrila do skupiny 20 poslancov s najvyšším počtom preferenčných hlasov. Iste, volili ma Rómovia, ale pri podrobnejšom skúmaní výsledkov volieb sme zistili, že v drvivej väčšine mi preferenčný hlas dali voliči slovenskej, resp. inej národnosti. Aj to potešilo.

Moja dvojročná misia v slovenskom parlamente

Prvý demokratický parlament sa volil len na dva roky a počas tohto krátkeho obdobia od leta 1990 do leta 1992 bolo treba dohliadať, aby Rómovia boli uznaní ako národnostná menšina a aby tento fakt mal aj svoje legislatívne ukotvenie. V Slovenskej národnej rade som pracovala vo výbore pre národnostné menšiny a ľudské práva a v pracovnej skupine, ktorá mala pripraviť text novej ústavy, kde boli právnici, zástupcovia vedeckých pracovísk a poslanci SNR. Ako členka výboru som mohla sledovať zámery a záujmy jednotlivcov a skupín poslancov, ktorí sa tam zišli. Bola to dobrá východisková pozícia na ovplyvňovanie diania okolo prípravy tohto základného zákona nového štátu. Na prvom stretnutí som povedala, že moja úloha v tejto skupine je jediná: dohliadať, aby sa v ústave nemenovali konkrétne jednotlivé národnosti ako subjekty, ktoré majú právo čerpať na svoj všestranný rozvoj prostriedky zo štátneho rozpočtu, ako to hovorí súčasná ústava. Ale v prípade, že sa

v ústave menšiny menovať budú, potom tam musia byť menovaní aj Rómovia, aby sa tým odčinila krivda páchaná na nás v minulosti ako na „občanoch cigánskeho pôvodu“, ktorým štát nárok na ďalší národnostný rozvoj upieral. Na presadzovanie tejto požiadavky bolo treba podporné stanoviská z odborných pracovísk. Obrátila som sa na Spoločensko-vedný ústav SAV v Košiciach a našla som tam nám naklonených vedcov. Na začiatku veľkú prácu vykonala vedecká pracovníčka Viera Bačová, neskôr aj Anna Jurová. Na prvých stretnutiach, ktoré na tému národnostných menšín a zvlášť Rómov organizovali jednotlivé ministerstvá, hlavne ministerstvo kultúry, ministerstvo školstva, ministerstvo sociálnych vecí a rodiny, sme nenachádzali len podporovateľov a zástancov emancipačného národnostného pohybu Rómov...

Spomínam na vystúpenia Imricha Farkaša, bývalého tajomníka Komisie vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva, tiež Alojza Pompu, pracovníka na Krajskom národnom výbore v Košiciach a Emílie Horváthovej, etnografky a zakladateľky romistiky na Slovensku. Všetci traja spochybňovali našu požiadavku, aby SR oficiálne priznala Rómom status národnostnej menšiny. Argumentovali otrepnými frázami, že Rómovia nie sú teritoriálne lokalizovaní, že nemáme územie uznávané ako štát, že nemáme jednotný jazyk, že „Cigáni“ sa grupujú len v neurčitých skupinách a dorozumievajúce sa odlišnými regionálnymi dialektmi, atď. Dlhé a rozporuplné diskusie o tom, či sa na Rómov vzťahujú všetky znaky kvalifikujúce istú skupinu ľudí ako národnostnú menšinu či národ, sme viedli aj vo výbore pre menšiny a ľudské práva. Som presvedčená o tom, že táto téma by nebola na stole, keby v slovenskom, českom parlamente a vo federálnom zhromaždení neboli rómski poslanci za ROI a keby jednotne nevystupovali so svojimi požiadavkami a argumentmi. Federatívne Československo vtedy riešilo ďaleko vážnejšie otázky ako nárok nejakej skupiny osôb na sebaurčenie ako národnostnej menšiny. Nakoniec a našťastie novembrová fráza „pravda a láska vždy zvíťazí nad ľžou a nenávisťou“ sa musela vzťahovať aj na požiadavky Rómov, pretože ich popretím by víťazné sily museli vyjsť s farbou von a priznať, že zo svojich myšlienok a konania také necnosti ako lož a nenávisť úplne nevylúčili. Postupne sa z verejného diskurzu o tom, či Rómovia sú alebo nie sú národnosť, našťastie vytratil aj také typy obhajcov ako boli Farkaš, Pompa či Horváthová. A tak sme sa v apríli 1991 na Slovensku mohli dožiť dňa, keď vláda Slovenskej republiky prijala a schválila Zásady vládnej politiky k Rómom. V uznesení vlády SR č. 153/1991 sa okrem iného uvádza:

„Základná zásada:

V legislatívno-právnom systéme, počnúc ústavou republiky, uznať etnickú svojbytnosť Rómov na úrovni ostatných etnických minorít žijúcich na území SR, t. j. v súčasnej terminológii uznať Rómov za národnosť, a tak zabezpečiť ich politicko-právnu rovnoprávnosť.

Rómske politické strany brať rovnocenne ako iné politické strany; ich politické programy nezamieňať s politikou vlády k Rómom.

Inštitucionálne zaradiť etnické aspekty rómskej problematiky do štruktúry

štátnej správy, komisií, výborov, ktoré sa zaoberajú, resp. budú sa zaoberať všetkými ostatnými etnickými minoritami.“

Dokument, po ktorom sme volali, bol na svete. Nastal čas, aby vedenie ROI a jej poslanci začali presadzovať a realizovať legitímne požiadavky Rómov. Spolu s Gejzom Adamom sme presvedčili riaditeľa košického konzervatória, aby v školskom roku 1991/1992 otvoril elokovanú triedu pre talentovaných rómskych študentov, tiež sme diskutovali s učiteľmi o tom, ako zabezpečiť podmienky, aby rómski žiaci dosahovali školské výsledky porovnateľné s výsledkami žiakov ostatnej slovenskej populácie. Povzbudzovali sme preto učiteľku Máriu Macejkovú, aby spolu so svojím tímom z Metodického centra Zuzkin park v Košiciach pracovala na projekte „nulých ročníkov“. Chceli sme vydávať noviny, knihy...

Na Ministerstve školstva SR začal pôsobiť na poste námestníka ministra školstva profesor Milan Hejný. Spoznala som ho v dobe môjho vysokoškolského štúdia. Pracoval v tom čase ako docent na Matematicko-fyzikálnej fakulte UK v Bratislave a so svojím otcom, pedagógom Vítom Hejným realizovali neformálne stretnutia pre študentov z rozličných odborov. Na internáte som bývala s dvoma študentkami psychológie a jedna z nich sa priatelila so študentom matematiky. A práve on nás všetky tri na stretnutia organizovanými prof. Hejným dotiahol. Hlavnou témou týchto stretnutí boli možnosti rozvoja vzdelávacieho potenciálu žiakov ako svojbytných osobností. Dodnes som vďačná za ľudskosť, nezištnosť a múdrosť otca a syna Hejných, ktorou ma oslovili a aj mne dali možnosť pochopiť podstatu cností (pravdy, spravodlivosti, lásky, súdržnosti) do takej miery, s akou som sa dokázala v tom čase aj stotožniť. Bolo teda prirodzené, že sme si s Milanom Hejným hneď na prvom pracovnom stretnutí v roku 1990, potom ako som v lete začala vykonávať svoj poslancecký mandát, ľudsky porozumeli. Ako námestník ministra školstva nám, Rómom, maximálne vychádzal v ústrety a sám hľadal možnosti na otváranie legislatívneho priestoru garantujúceho vzdelávanie detí, ktoré pri nástupe do školy neovládajú štátny jazyk, aj v ich materinskom jazyku. Okrem iného nám pomáhal tiež pri otváraní zmienenej elokovanej triedy na konzervatóriu v Košiciach pre talentované deti. A kým bol vo funkcii, radil a usmerňoval aj nadšencov okolo Márie Macejkovej ako rozbehnúť a riadiť projekt nulých ročníkov na základných školách pre deti, ktoré pri nástupe do školy neovládali štátny vyučovací jazyk.

Šéfredaktorkou týždenníka *Romano l'il*

Hneď po revolúcii na Slovensku začali vznikať rómske občianske združenia, ktoré sa domáhali štátnej finančnej podpory na realizáciu svojich aktivít. Ministerstvo kultúry SR akceptovalo legitímne nároky Rómov a na rok 1991 vo svojej dotačnej schéme vyčlenilo finančné prostriedky na činnosť rómskych združení a realizáciu rómskych kultúrnych podujatí a akcií.

Zmena politického režimu dávala Rómom okrem iného aj šancu na vydávanie

vlastných novín. Išlo teda o noviny, v ktorých si čitateľ prečíta najnovšie informácie z domova i zo sveta vo svojom materinskom jazyku. Potom, ako Ministerstvo kultúry SR 20. 4. 1991 prijalo môj návrh na registráciu týždenníka *Romano lil*, ideového pokračovateľa časopisu *Románo lil*, ktorý v pamätných rokoch 1970 – 1973 vydával český Zväz Cigánov-Rómov, som sa stala jeho šéfredaktorkou a urobila som všetko preto, aby toto periodikum mohlo aj reálne existovať. Vydavateľom tohto prvého rómskeho týždenníka bol Kultúrny zväz občanov rómskej národnosti na Slovensku (KZORN). Zväz som registrovala v roku 1990 na Mestskom úrade v Košiciach spolu s Miroslavom Lackom. Predsedníčkou

So sestrou Helenou Akimovou v redakcii *Études Tsiganes* | Paríž, december 2006 | Súkromný archív autorky

Zväzu sa stala spisovateľka Elena Lacková.

Členovia komisie na ministerstve kultúry, ktorí na rok 1991 schvaľovali žiadosti rómskych uchádzačov, vtedy okrem mnohých iných projektov schválili aj náš projekt zameraný na prevádzku redakcie *Romano lil*, a tiež ďalších 600 tisíc korún na prípravu a vydanie knihy rómskych rozprávok Eleny Lackovej. Obidva projekty predložil KZORN s odvolaním na odkaz Zväzu Cigánov-Rómov, hlavne na prácu jazykovednej komisie Zväzu, ktorá pod vedením Mileny Hübschmannovej v roku 1971 vypracovala pravidlá rómskeho pravopisu. KZORN mal vďaka tomu pevnú pôdu pod nohami, pretože diskusie o tom, či má rómsky jazyk svoje pravidlá a či to nie je len hantírka a či potom je vôbec akceptovateľné, aby sa periodiká a knižné publikácie prezentovali regionálnymi nárečiami, boli naďalej na dennom poriadku a znevažovali naše úsilie vydávať autentickú rómsku slovesnú tvorbu. Rozprávky Eleny Lackovej

nakoniec vyšli v roku 1992 v slovenskom a rómskom jazyku a 20-tisícovom náklade, čo na pomery vtedajšieho slovenského knižného trhu bola nevídaná vec. Stali sa základným fundamentom pre záchranu a šírenie rómskeho jazyka vo verejnom priestore a otvorili cestu pre budovanie základov zlatého fondu rómskej literárnej tvorby.

Výrazne sa v tomto smere angažoval tiež Dezider Banga, intelektuál, básnik a člen Zväzu slovenských spisovateľov, ktorého básnickú tvorbu chválil a obdivoval aj básnik a neskôr aj minister kultúry Miroslav Válek. Banga, ako predseda občianskeho združenia Romani kultura, začal vydávať kultúrno-spoločenský mesačník *Roma* a časopis pre deti *Luludí*. Jeho osobná angažovanosť v témach riešiacich postavenie Rómov v slovenskej spoločnosti pomáhala nám ostatným formulovať naše názory a požiadavky na rovnocenný prístup ku všetkým spoločenským statkom, ktoré dovtedy Rómovia na svoj rozvoj nemohli, ba dokonca nesmeli užívať.

Romano lil to v úvodnom článku svojho prvého vydania z augusta 1991 formuloval naplno, akoby chcel pripomenúť otázku Ľudovíta Štúra „Čo chceme novinami našimi?“, keď v roku 1845, v časoch slovenského obrodovania, začali štúrovci vydávať svoj prvý slovenský politický dvojtyždenník *Slovenskije národnije novini*:

„Priatelia, dožili sme sa spolu historického dňa. Po prvýkrát v histórii slovenských Rómov sme našli podporu v oficiálnych vládnych kruhoch. Dostali sme peniaze určené na podporu a vydávanie rómskej tlače. [...] Stalo sa tak [...] tiež z túžby skupiny zaniatených Rómov, ktorí chceli k svojim rodným priateľom, celej spoločnosti a okolitému svetu prehovoriť dobrým, priateľským slovom. [...] Naše noviny majú aj iné plány. Budeme v nich vysvetľovať dopad ekonomickej reformy na život Rómov, [...] budeme sa pýtať vlády, parlamentu, ministrov, úradníkov prečo sa veci vyvíjajú tak nepriaznivo a necitlivo voči nám, Rómom. Budeme sledovať, ako o nás píše a hovoria redaktori v iných novinách, rozhlase a televízii. Ak ich kritika bude tendenčná, rasistická, pokúsime sa brániť, upozorňovať generálnu prokuratúru na znevažovania rasy, na rasovú a občiansku diskrimináciu, budeme to robiť kultúrne, bez násilia.“⁷

Hneď v treťom čísle nového týždenníka Karel Holomek pripomenul aj odkaz Zväzu Cigánov-Rómov a šéfredaktora ich periodika, Pavla Steinera. Jeho povzbudivé slová nám len pripomenuli, aby sme nezabudli na to, kto boli naši predkovia a predchodcovia, kto sme my, čo chceme a ako to dosiahneme:

7 *Romano lil*, august 1991 (35. týždeň), roč. 1, č. 1, Redakcia *Romano lil*: Čo chceme novinami našimi, s. 1–2. (Pozn. red.)

„Isté je, že aj jeho zásluhou časopis presadzoval politiku formovania vlastnej kultúry, identity Rómov, domáhal sa uznania rómskej národnosti a užívania jazyka. V tom čase to bolo veľmi odvážne a statočné počínanie, pretože vládna KŠČ takúto rómsku národnostnú politiku nepodporovala.“⁸

V nasledujúcom období bola redakcia novín ako spoločenská organizácia KZORN odkázaná len na dotácie štátu (a tie neboli vždy garantované). Aby mohla vykonávať vlastnú ekonomickú činnosť, potrebovala sa zapísať do podnikového registra Mestského súdu v Košiciach ako hospodárske zariadenie občianskeho združenia. Stalo sa tak 7. 11. 1991 a výpisom z obchodného registra redakcia nadobudla samostatnú právnu subjektivitu.

Medzitým začali na Slovensku vychádzať aj ďalšie periodiká iných rómskych kultúrnych zväzov. Ich predsedovia, žiaľ, presadzovali doslova poslušný stranícky vzťah medzi redakciami novín a jednotlivými zväzmi ako ich vydavateľmi. V obsahu periodík sa táto závislosť prejavovala až priveľmi viditeľne: temer výlučne informovali len o akciách vlastného vydavateľa. *Romano lil* verejne odmietol takúto obmedzenosť a „poslušnosť“ zverejnením svojej nezávislosti v hlavičke novín a tým jasne prezentoval svoju demokratickú orientáciu. Po útokoch niektorých členov Rady KZORN, ktoré podporili aj iné rómske zväzy, redakcia *Romano lil* vyvolala stretnutie vydavateľov a redakcií na MK SR a upozornila tak ministerstvo, ako aj ostatné zväzy, na presadzovanie straníckej totality v rómskych zväzoch a redakciách. Zároveň navrhla ministerstvu, aby dotácie poskytovalo len tým redakciám, ktoré vypracujú projekty informujúce o činnosti a cieľoch redakcií a ktoré úspešne prejdú konkurzným konaním. Redakcia v snahe ochrániť sa pred tlakom vedenia zväzu podriadiť sa straníckym ambíciám niektorých členov Rady KZORN v októbri 1992 zmenila tiráž a začala noviny vydávať ako nezávislý týždenník Rómov v ČSFR. Septembrové čísla vyšli už pod novým názvom časopisu *Romano nevo lil*. Ako vydavateľ novín sa prihlásilo novozaložené občianske združenie Jekhetane-Spolu, ktoré sme spolu s Dankou Šilanovou medzitým, čo sa viedli „rómske vojny“, zaregistrovali v Prešove. Toto združenie po veľkých a nepríjemných turbulenciách, ktoré sa stali predmetom dokonca až súdneho konania, stojí za jeho vydávaním dodnes. Po nejakom čase a diskusiách ako ďalej s KZORN sa jeho vedenia ujala skupina okolo Gejzu Adama a postupne zamerali jeho činnosť na aktivity podporujúce ochranu a podporu vzdelávania talentovanej rómskej mládeže.

Po tom, čo vláda SR schválila zásady vládnej politiky k Rómom, mali jednotlivé ministerstvá v roku 1991 pri príprave štátneho rozpočtu na rok 1992 zahrnúť a finančne vyčíslieť aj výdavky potrebné na realizáciu projektov, s ktorými prišli Rómovia. Na ministerstve kultúry a ministerstve školstva som ja spolu

8 *Romano lil*, september 1991 (37. týždeň), roč. 1, č. 3, Holomek, K.: Náš predchodca, s. 1. (Pozn. red.)

s Gejzom Adamom iniciovali stretnutia s predsedami vznikajúcich rómskych politických strán a občianskych združení a navrhovali projekty, ktoré by mali jednotlivé ministerstva začleniť do zákona o štátnom rozpočte na rok 1992. Uvažovalo sa o zriadení inštitúcií, ktoré by zabezpečovali záchranu a rozvoj kultúry, tradícií a jazyka. Napriek dobrým úmyslom, dobrým predsavzatiam, ale aj nekonečným sľubom v návrhu rozpočtov kapitol štátneho rozpočtu jednotlivých ministerstiev však pre rok 1992 žiadne peniaze na projekty rómskej menšiny vykázané neboli. Z pozície poslankyne SNR som kontaktovala ministerstvo školstva a ministerstvo kultúry a žiadala o vysvetlenie. Nezostávalo mi nič iné, len obísť všetky výbory SNR, oboznámiť poslancov so vzniknutou situáciou a poprosiť ich o podporu návrhov, ktoré predložím priamo na rokovanie parlamentu. Stalo sa tak 20. decembra 1991, keď poslanci SNR schválili 10 miliónov korún na zriadenie a prevádzku rómskeho profesionálneho divadla a 10 miliónov korún na prípravu a realizáciu projektu nultých ročníkov. Tretí návrh, aby vláda vyčlenila 50 miliónov korún na projekt rekonštrukcie a výstavbu inžinierskych a kanalizačných sietí v obciach a osadách, kde nie je elektrina a pitná voda, sa síce dostal do uznesenia z rokovania parlamentu o štátnom rozpočte, ale, žiaľ, nikdy sa nezrealizoval.

Identita – sila, ktorá hýbe dejinami

Erika Godlová a Roman Čonka, ktorí pracujú na oddelení Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove, mi nedávno medzi iným povedali, že musia byť veľmi usilovní, aby si svoje miesto v tejto inštitúcii obhájili. V ich slovách som cítila obavu ale aj nádej. Obavu, že príde deň, keď v rámci konsolidácie verejných financií, vláda zruší toto oddelenie ako nepotrebnú organizačnú jednotku aj preto, lebo jeho pracovníci nebudú mať dostatočné argumenty na obhájenie práv a nárokov na záchranu a rozvoj kultúry Rómov na Slovensku a tiež preto, že identita Rómov ako príslušníkov národnostnej menšiny nie je dostatočne silná a samostatne životaschopná. Zdá sa, že počas tých 35 rokov od nežnej revolúcie sme kriticky nevnímali povinnosť, akýsi dôraz na vysvetľovanie, chápanie a pochopenie významu identity ako sily, energie, ktorá hýbe dejinami jednotlivca, skupiny, národa. Ale aj tentoraz dúfam, že nádej, ako vždy, zomiera posledná.

7-9-77

Ahoj Hanko,

posílám Ti přepsané pásky z Žehry a ze Sviní - /Mlátila jsem do stroje tak zuřivě, že se mi rozbil a půlka je psaná na jiném stroji, tak si nevěšmej překlepů a čárky místo háčku/ - Víím, že se Ti všechno hodit nebude, ale už si vyber sama, co můžeš použít. Prosím Tě, posílej mi všechny!!! Tvoje reportáže o Romech!!!!!! Jestli jsi náhodou napsala romanes nějakou básničku, pošli taky! Kdybys zjistila kohokoli, kdo romanes píše, pošli mi jeho věci! To víš, bude to trvat ještě nějakou dobu, než se to podaří vydat romanes - leda by se stal zázrak! - ale ať je to pohromadě. Snad ten kongres tomu pomůže. A taky možná, že u toho jednoho pražského kult. domu by to šlo aspoň interně. Tak opravdu pošli cokoli romanes, co máš!!! Konečně v tom našem materiálu máš dva rozhovory chlapce ze Žehry a druhého chlapce ze Sviní - a vidíš, jako oba chtějí číst romanes, chtějí romane knížky! Dál: nutně potřebuju, aby mi Milan poslal Vláďovu diplomovou práci, kterou jsem mu pljčila. Nevím, bydlí-li v Blavě na stejné adrese. Prosím Tě, jednak mi pošli jeho adresu, jednak mu sama napiš ať mi Vláďovu práci hned pošle! Dík. A Hanko, prosím Tě

aly' kyle

Úryvek z listu od Mileny Hübschmannovej | 7. 9. 1977 | Súkromný archív autorky

ROMOVÉ V KAPITALISTICKÝCH ZEMÍCH A ŽENEVSKÝ SJEZD

Kde chybějí lidská práva

Romové — nebo jak se běžně říká Cikáni — měli svůj druhý světový sjezd v Ženevě. Organizátoři přes něj připravovali další akci proti socialistickým zemím. Ale jako všechny podobné akce moderních farizejů i tato se minula svým cílem a ukázala, že v kapitalistických zemích jsou Cikáni zbaveni základních lidských práv, velmi tvrdě na ně doléhá rasismus a hospodářská krize je uvrhuje do stále nesnesitelnější bíd. Ženevský sjezd se konal v síni společnosti John Knox International Center, která je jednou z odnoží Světové rady církvi.

Na světě žije asi deset miliónů Cikánů a z nich — jak tam bylo řečeno — asi čtyři milióny »ve východní Evropě«, neboli v socialistických zemích. Organizátoři si dali záležet na cikánském folklóru, vymysleli také »národní« vlnjku, modrozelenou uprostřed se stylizovaným kolem vozu. Barvy zástavy mají symbolizovat »svobodný život« v přírodě, pod modrým širým nebem. Cikáni samotní, tedy ti, kteří byli v takovéto realitě nuceni žít nebo kteří v ní dosud žijí, si takovýto symbol své bíd jistě sami nezvolili. Na kongresu se sešli Romové z osmdesáti zemí, mezi nimi značný počet lidí s vyšším vzděláním a intelektuálních povolání. Za předsedu byl zvolen Ján Cibula, toho času lékař praktikující ve švýcarském Bernu, který také přednesl hlavní referát. Cibula je podle Frankfurter Rundschau »utečenec z Československa«. Zdá se tedy pro organizátory vhodnou osobou k tomu, aby hrál hlavní úlohu. Ale Ján Cibula je klamal. A již ta skutečnost, že v Československu mohli vystudovat na lékaře, mu kladla jisté hranice k prezentování se jako oběť socialismu. Ne, organizátorům to nevyšlo.

Řečníci konstatovali, že v socialistických zemích mají Cikáni občanská práva, možnost pracovat, vzdě-

lávat se a dostat se ven z kočovnické bíd. Faktem je, že o žádné diskriminaci v socialistických zemích nemohla být řeč.

Zato se zjistilo, že v kapitalistických zemích nedávají Cikánům státní občanství, čímž jsou již administrativně zbaveni základního práva stálého pobytu; proto také nemohou dostat cestovní pas a jsou vystaveni soustavnému šikanování, svěvolnému policejnímu vykazování za hranice. Čím dále tím tíže mohou žít životem kočovníků, ale pro usazení nemají možnost. Hospodářská krize a růst nezaměstnanosti se Cikánům především dotýkají. »Všude roste a šíří se rasismus,« bylo řečeno v úvodním projevu. Mnozí zatajují svůj původ, protože se bojí diskriminace. Cikáni žádali možnost žít mezi ostatními obyvateli jako rovnoprávní občané, žádali školy a »aby cikánský jazyk nezanikl a s ním stará lidová kultura«.

»Delegáti, kteří přijeli ze socialistických zemí, náleželi k privilegovaným vrstvám,« píše Frankfurter Rundschau.

U nás ovšem nejsou »privilegovaná vrstva« ani mezi cikánským obyvatelstvem, a když Romové od nás posílali na kongres své delegáty, tak pravděpodobně nevybrali negramot-

né, zaostalé starce, ale příslušníky nové inteligence.

My pojem »národnostní menšiny« nechápeme tak, jak tomu bylo v buržoazním Československu, kde to znamenalo mít méně práv, než kolik má většinový národ. Otázka tvorby národa a etnické skupiny je otázkou společenského vývoje. Nepopiratelná je ta skutečnost, že u nás jsou Cikáni rovnoprávní občany, nezaměstnanost jim nehrozí. U nás i v ostatních socialistických zemích se dělí cikánské řeči učí, máme učebnice, cikánskou gramatiku i učebnice jazyků. Mezi našimi spoluobčany cikánského původu najdeme prakticky zástupce všech povolání.

Kongres nedopadl podle záměru organizátorů. Účastníci ve svém usnesení vyzvedávali požadavky, nad nimiž delegáti ze socialistických zemí již těžko mohli pochopit, že jsou země, kde za takové samozřejmosti, jako jsou práce, sociální práva a vzdělání, je třeba ještě bojovat. Frankfurter Rundschau také píše, že »profesory a absolventy vysokých škol byli delegáti z Bulharska, Maďarska, Československa a Jugoslávie«.

Policejní komisař Švýcarské republiky Guido Solari měl ne jeden plný hovor s bernským ministerstvem vnitřní, kam podával hlášení »o podvratných řečech« a bolševních požadavcích. Z plánované protisocialistické akce církevních činitelů se stala obžaloba nelidskosti kapitalismu.

UDOVÍT ŠULC

Novinový článek o druhom svetovom kongrese Rómov v Ženeve | *Rudé právo*, 16. 5. 1978, 58–59 (113), s. 6. | Digitální knihovna, Moravská zemská knihovna Kramerius

Anna KLEMPÁROVÁ, Východoslovenské noviny, Švermova 47
Košice

Šéfredaktor
Oldřich Š V E S T K A
RUDÉ PŘÁVO
Na Pořídí 30
P R A H A

Košice 24.5.1978

Vážený súdruh šéfredaktor !

S potešením som registrovala článok Kde chybajú ľudské práva od redaktora Ľudovíta Šulca zo dňa 16.5. 1978 vo vašich novinách. Žiaľ, po jeho prečítaní nemôžem súhlasiť s niektorými názorami autora článku.

Som Ronka a ako jediná delegátka z Československa som sa osobne zúčastnila na Ženevskom kongrese. Minulý rok som skončila Katedru novinárstva v Bratislave a teraz ešte "môžem" dva mesiace pracovať v redakcii Val. novín v Košiciach. Zdá sa, že o j váš článok do istej miery naposobil k tomu, že od 1. 8. 78 budem nezamestnaná. Ale to je nepodstatné.

Otázka tvorby národa a etnickej skupiny je otázkou spoločenského vývoja. U nás ... sa deti cigánskeho Ťochi učí, máme učebnice, cigánskou gramatiku a učebnice jazykú - píše súdruh Šulc. Na margo tohto konštatovania by som len chcela poprosiť s. Šulca, aby ma informoval, v ktorých školách sa deti učia Romštinu, z ktorých učebníc a gramatik. Pretože okrem pár titulov "brožúrka Základy romštiny, príručka cigánštiny, cigánština pre učiteľov" sa mi žiaľ zatiaľ nič iné nedostalo do rúk. Budem vďačná s. Šulcovi, ak mi ponúka spoznať väčšie množstvo literatúry.

Organizátori si deli záležet na cikánskem folklóru, vymyslili také "národní" vlajku... Zdá sa mi, že táto autorova úvaha nepodložená vlastnými skúsenosťami a žiaľ ani vedomosťami, nevystihuje podstatu úsilia Romov na celom svete a stavia ho do ironizujúceho svetla.

Je pravda, že pre delegátov zo socialistických krajín boli niektoré požiadavky ťažko pochopiteľné. (Sociálne práva). Svedčí to o možnostiach, ktoré socialistické zriadenie poskytuje každému občanovi. Roma v socialistických štátoch si to veľmi uvedomujú a sú vďační, že môžu prebývať v takej spoločnosti.

Ale referovanie z buržoáznych novín Západu by socialistickému novinárovi nemalo stačiť na to, aby okomentoval celý Ženevský zjazd. Na to bolo hľadám vhodnejšie vyslať očitého svedka.

Dúfam, že v budúcnosti sa skreslené a ironizujúce úvahy v našich novinách na margo Romov neobjavia. Som kedykoľvek ochotná podať informácie o priebehu a výsledkoch Ženevského kongresu.

Ďakujem za pochopenie a ostávam so súdružským pozdravom

Práci česť !

Anna KLEMPÁROVÁ

RUBÉ PRAVO

ORGÁN ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA
Krátko Praha 7, Na poště 32

Soudružka
Anna F l e m p á r o v á

Váš dopis ze dne

Naše znění

Prata 15.6.1978

NR 01 X e ž m a r o k

Vá

Vážená soudružko,

soudruh káfredaktor mi předal váš zájmový dopis s tím, abych vám za něj i za informace poděkoval. Jak je z vašeho dopisu vidět, jste o problematice Romů dobře informována a můžete jen litovat, že jste jako čtenářka sjezdu nám sobotově nepapala. Káš autor použil jako pramen buržoazní noviny proto, abyhož dokázal, jaká je problematika života Romů v kapitalistických zemích, kde se o lidských právech jen mluví, a že tato skutečnost i západoněmecký List Frankfurter Bundschau musí přiznat a dodat výsledky dosažené v socialistických zemích.

Co se týká školské výchovy dětí z rodin Romů, stěží jsme poukázat na skutečnost, že u nás jsou školy všech stupňů otevřeny pro každého a vy jako absolventka vysoké školy to také potvrzujete. Je v zájmu všech dětí, aly bez ohledu na národnost, původ, mohly se dobře učit všechny jazyky, ve kterých by mohly v učení pokračovat na všech stupních a aby nebyly určité skupiny izolovány od ostatních dětí a aby se takto nepodporoval nacionalismus, ba dokonce i rasismus. Řešení národnostních a s tím souvisejících otázek, je vždy komplikované, máni se v historických podmínkách a tím i jejich řešení prochází různými stapani.

Co se týká národní vlajky, myslím si, že jako taková nemá existovat a je těžko jednotnou vlajku vytvořit, protože Romové žijí na uelém světě v natav rozličných podmínkách a není cílem Romů, aby vlajka vyjádřila jakousi nadvládící tužbu na životě pod mořvím nehem. Každým způsobem nebylo naším

Telefon 529621-4

Dílčípis 02-84 00225

Vše odpovědi uváděte znočku našeho ústavu

úmyslem - a to také jasně vyplývá z našeho textu - etnickou příslušnost ironizovat, ale právě naopak, chtěli jsme jen poukázat na vědecky zjištěný fakt, že tvorba a existence národa předpokládá určité konstantní podmínky. Jiné jsou například podmínky v SSSR a jiné v jiných zemích. Těší nás, že i Vy potvrzujete radost našich spoluobčanů Romů, že mohou žít v socialistické společnosti.

Ještě bychom Vás chtěli informovat o tom, že Ústav pro jazyk český ČSAV pracuje na rozsáhlé mluvnici romštiny a chce ustálit z dialektů u nás mluvených jednotný jazyk. Je to těžká práce, která vyžaduje zajisté určitého času. Vedoucím skupiny je dr. Jiří Lípa, který je autorem knihy: Příručka cikánštiny, vydalo ji Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1963. V seriálu učebnic vyšla též kniha Mileny Hübschmannové: Základy romštiny, vydala Academia, Praha 1973.

Ještě jednou Vám děkujeme za dopis a jsme

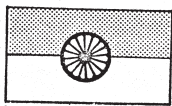
Se soudružským pozdravem

Milan Mádr

redaktor zahr.-pol. oddělení RP

ROMANI UNION

RIJ

O 1979 berš sine but bahtale sa e Romenge. Amaro ROMANO EKIPE (RIJ) lela peske than ano U.N.O. thaj othe ano Nu Jork rodinda amare manuŝenge nevo status sar narodo.

Fanč ŝel Roma milja gadžensa gele ko Bergen-Belsen logor ani Germanija (27 oktobar) to keren kalipe e ekvaš miliona Romenge so mudardile telal e fašistengo Trinto Radž. E logoreste i Simone Veil, o Presidento e Evropako Parlamentesko, phenda kaj voj da sine phandli ano Belsen.

O dive pale o Presidium e Romane Ekipasko kedinda pe javerensa ano Gottingen. E bešibaske avile džene taro Verband der Sinti Deutschlands hem o Comite International Rom (Paris). Te ovel zuraleder jekipe maškar savoren, o Presidium lela peske jeke džene taro VdSD (o Oskar Romano Rose), hem jeke taro CIR (o Atalivio Demetrio). Aihal da panda trin džene lelile ule ko Komiteo Lumiako Romano (Hans Braun, VdSD, thaj o Joseph Philipoff hem o Vanko Rouda, CIR).

Pe nasvalipastar i Agnes Vrankx vakjerda kaj našti te kerel pi buti phanda. Odoleske o Presidium phučla e Gusti Ivanove (Holandija) hem o Leulea Rouda (Francija) te len lako than sar duito sekretara. Akana von ka keren buti e generalno sekretaresa ano sekretariat. Neve blagarnike si o Stefan Kwiek (Švedeka), o Rajko Djuric (Jugoslavija) hem o Vinzenz Rose (Germanija).

Baš e maribaske reparacije savore ule jeke godjate kaj trubul o ROMANO EKIPE te rodel blokno reparacije tari Germanija, hem o CIR ano Paris te rodel korkore individualno reparacije.

Ko 2 novembar e delegatora taro ROMANO EKIPE gele džiko Bonn. Othe von rodinde i) kampingplatza e pirutne Romenge, ii) disutnipe e avriutne Romenge so lodena ani Germanija, thaj iii) reparacijako Fund so si te ovel arakhardo ano UNESCO (hem koleša o UNESCO isi le te phutrel sikljovne e romane čhavenge ani sasti Evropa).

Ano Gottingen o Prof. Šaip Jusuf phenda kaj sa e delegatora save avile ki Ženeva mangle o Trinto Kongreso te ovel ano Beograd. Thaj majlačo kongreso sine te ovel ani jugoslavijako šeruni dis. Ama te našti te kerel pe odothe, šaj sine te ovel ano Frankfurt.

O Sekretariat akana kamen te phučen savoren kote tumen mangen o Kongreso te ~~beograd. Ili tumen te phasen e lilora telala e disate so mangen (1 Beograd 2 Frankfurt) hramon jek "X".~~ Thaj akana sig iranen e liloro amenge ko Sekretariat.

Savore ano Presidium e Romane Ekipasko keren tumenge BAHTALO NEVO BERŠ 1980 !!

Dr. Jan Cibula, Presidento; Prof. Šaip Jusuf, Menyhert Lakatos, Juan Ramirez, W.R. Rishi, John Tene, Duito Presidenta; Sait Balic, Mohammad Chibb, Ranjit Naik, Vinsenz Rose, Atalivio Demetrio, Oskar Romano Rose, hem Grattan Puxon, generalno sekretar.

BEOGRAD

FRANKFURT

IRANEN LE KO SEKRETARIAT: odos Dimokritou 19, Akropolis, Salonika, Grečija

Správa Medzinárodnej rómskej únie (*International Romani Union*) v rómčine za rok 1979, v ktorej jej prezident Ján Cibula informuje okrem iného o uznaní Rómov za národnostnú skupinu zo strany OSN | koniec roku 1980 | Súkromný archív autorky